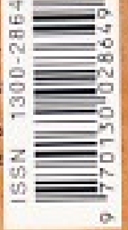
Kebikeç

insan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Osmanlı'da Türkçe Dışı Süreli Yayınlar (1)

Yunanca-Arnavutça
Bulgarca-Sırpça
Rumence-Hırvatça

50

يا كبيكج

Kebikeç

İnsan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Sayı 50 • 2020 ISSN 1300-2864

Kebikeç hakemli dergidir, *Türkologischer Anzeiger* Viyana ve ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Kebikeç'in bu sayısı kayıt altında **400** adet basılmış ve numaralandırılmıştır.

Kebikeç

İnsan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Sahibi
Mehtap Yüksel

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet Yüksel

Yayın Yönetmeni
Kudret Emiroğlu

Yayın Sekreteri
Neslihan Demirkol

Sayfa düzeni: Barış Karacasu
Kapak tasarım: Ümit Uzmay
Kapak Fotoğrafı:
Kolaj, Ümit Uzmay

Kebikeç Dergisi İdarehanesi
Esat Cad. Hacıyolu Sok. 3/A
06640 Küçükesat / Ankara

Tel: (312) 425 93 76
Fax: (312) 42593 77

kudret@kebikec.org / dergikebikec@gmail.com
www.kebikec.org
www.sanatkitabevi.com.tr

İstanbul Temsilcisi
Ümit Uzmay
uzmay@kebikec.org

Gaziantep Temsilcisi
Muhsin Soyudoğan
(342) 317 18 76
soyudogan@gantep.edu.tr

Eskişehir Temsilcisi
Kemal Yakut
(222) 335 05 80/4026
kyakut@anadolu.edu.tr

Altı ayda bir yayınlanır.
Yerel Süreli Yayın

Fiyat
80.- TL

Abone koşulları
(2 sayı için)
Yurt içi: 160.- TL / Yurt dışı: 30.- $, 20.- €
Garanti Bankası, A. Yüksel
TL IBAN: TR20 0006 2000 3240 0006 6848 54
€ IBAN: TR07 0006 2000 3240 0009 0905 91

Baskı
Sarıyıldız Ofset
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi
523. Sokak No: 31
OSTİM / Ankara
Tel: (312) 395 99 94-95 Faks: (312) 394 77 49

İÇİNDEKİLER

TRDİZİN Kayıt Ol

Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi

Editör: Kudret Emiroğlu | Web: www.kebikec.org | ISSN: 1300-2864 | Yayına Başladığı Yıl: 1995

Yayıncı: Mehtap Yüksel | Yeni Adı: | Eski Adı:

Yıllık Yayın Sayısı: 2 | Yayın Yapması Gereken Aylar: Mayıs, Kasım | Yayın Dili: Türkçe | Yayın Formatı: Basılı

Konu Kategorisi: Sosyal | Konu Alanları: Beşeri Bilimler

https://app.trdizin.gov.tr/dergi/TmpFNE9BPT0/kebikec-insan-bilimleri-icin-kaynak-arastirmalari-dergisi erişim tarihi: 26.12.2020

Hüseyin Kazım [Kadri]'nin *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eseri Bağlamında Ziraat Kitapları ve Köylünün Ziraat Bilgisiyle Tanıştırılması

Ümüt AKAGÜNDÜZ*

I. Giriş

Kapitalizm, feodal sisteminin kamusal-özel ayrımlarını farklılaştırıp bugünün metalaşmış basım-yayın dünyasını yaratırken devleti de dönüştürmüştür. Habermas'ın belirttiği gibi kendisini temsil etmekten çıkan saray aristokrasisi monarşinin unsurlarından birisi haline gelmekteydi. Yani, kapitalizmle yeniden tanımlanan kamusal ve özel ayrımları bu tanımlamalara özgün kontrol mekanizmaları elde ediyordu.[1] Modern bilginin dönüşümünü ve yayılımını hızlandıran kontrollü ticari bilgiye duyulan ihtiyaç, artık geniş kitlelerin kamusala nasıl çekilebileceğini de düşünmekteydi. Burke'ün "Fransız Halk Kültürü'nün Siyasallaşması" olarak tanımladığı bu süreçte kitaplar, gazeteler ve dergilerle somutlaşan kamuoyu sadece burjuvaziyi değil köylüyü de bilinçlendiriyordu.[2] Kamunun, ulaşımın, eğitimin, dilin ve pazarın geçirdiği yeniden organizasyon süreçlerine odaklanan Eugen Weber, okuryazarlık ve öğretmenler sayesinde köylülerin nasıl Fransız vatandaşları haline getirildiklerini vurgulamakta. Ona göre, kamusalın farklılaşan boyutlarının milliyetçilik ve devletle bütünleşerek köylere ulaşmasında formel ve enformel bilgininin yayılmasını sağlayan okullar, öğretmenler, dergiler ve gazeteler de belirleyicidir. Değişen bilgiyi yayan öğretmen, 1880 sonra-

* Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1785-1122 / umutakagunduz1@gmail.com
Geliş tarihi: 17 Ekim 2020 / Kabul tarihi: 8 Kasım 2020

1 Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çeviren Tanıl Bora, Mithat Sancar, (İstanbul: İletişim, 2017).

2 Peter Burke, *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü,* Çeviren Göktuğ Aksan, (Ankara: İmge, 1996), 299-303.

sında artık Fransız coğrafyasını, Fransız tarihini tanıyan, vatandaşlıkta iyi ölçütünü vurgulayan, kamusal olanaklarla köyü ve köylüyü bilgiyle tanıştırandır.[3] Elbette ki kırsalın tamamı aynı olanaklara sahip değildir. Mann, kırsalda politik ve ekonomik güç ilişkilerinin yarattığı üç kesimden bahsetmekte: Geniş arazilere sahip varlıklı çiftçiler, kendi toprağında kendi işlerini gören küçük toprak sahibi çiftçiler ve mevsimsel çalışan topraksız kesimler.[4] Açıkçası, okuryazarlığın ve bilginin faydacı kazanımlarının deneyimlenme süreci gruplar arasındaki farklılar nedeniyle kırsalın tamamında benzer zamansal çerçeveler yaratmamıştır. Doğal olarak endüstriyel ilişkilerden uzak olan köylülerin, çiftçilerin, ortakçıların ve toprak ağalarının kapitalist ilişkilere çekilmesinde etkili olanlar devlet ve parti ittifakları oldu.[5] Diğer yandan, kamusalın kapitalizm ve ulus-devletle elde ettiği kazanımlarının yeni hayali ağlar sayesinde bilgiyi kılcal damarlara ulaştırabilmesi belirleyici noktadır. Matbaanın, kâğıdın, kitap basmanın artan yoğunluğunda bilgiyle ve okuryazarlıkla tanışan kırsal, ulusal gururu izleyen bireylere dönüşüyordu.[6] Yani, Anderson'un bahsettiği "hayali ağ", algılayışları değiştirerek ulusların ve ulus-devletlerin kökenlerini oluşturuyordu.[7]

Köylülerden Fransızlara uzanan bu sürecin, farklı ülkelerdeki yayılma biçimleri bilginin, eğitimin ve okuryazarlığın değişik boyutlarını çeşitlendirmiştir. 1908-1918 yılları arasındaki koşullar Türkiye'de de köyü, köylü eğitimini ve ziraatı kapsayan yeni dinamikler somutlaştırmıştır. Kamuoyu yaratabilme kaygısı, süreli yayınlarda, arşiv belgelerinde ve zabıt ceridelerinde devlet öncelikli bir köy tartışması yaratmıştır. Her ne kadar İttihatçılar başlarda ayan ve ağa karşısında ezilen köylü imajını yıkmak istemişseler de iç ve dış politik koşullar buna izin vermemiştir.[8] Savaş ortamında belirginleşen Anadolu öncelikli politik çıkış yolları ise Türkçülüğe kaynak arayan romantik bir köycülük yaratmıştır.[9] Kuşkusuz, 1919'da faaliyetlerine başlayan Köycülük Cemiyeti bu durumun göstergesidir.[10] Burada özgün olan nokta, İttihatçılar nezdinde köylülerin kamusala çekilmesinin gerekliliğinin basında ve eğitimde tartışılmasıdır. Bu tartışmanın artan boyutlarının ileriki yıllarda Köy Enstitüleri benzeri özgün politikalara yol açacağı unutulmamalıdır. Osmanlı Devleti'nde ilköğretim ve ziraat eğitimi bu tartışmanın seyrinin izlenebileceği yerlerdir. "1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye

---

3 Eugen Weber, *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi 1870-1914*, (Ankara: Heretik, 2017).

4 Michael Mann, *The Source of Social Power: The Rise of Classes and Nation-states (1760-1914)*, (New York: Cambridge: 2003), s. 694.

5 Michael Mann, *The Source*, 718.

6 John Morris Roberts, *Avrupa Tarihi,* Çeviren Fethi Aytuna, (İstanbul: İnkılap, 2015), 522-523.

7 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler:Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,* Çeviren Sosi Dolanoğlu, (İstanbul: Metis, 1995), 51-53.

8 Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-I*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1997), s. 77.

9 Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), (*İstanbul: İletişim, 2004).

10 Mehmet Asım Karaömerlioğlu, "Türkiye'de Köycülük", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, yazan Ahmet İnsel, 284-298, (İstanbul: İletişim, 2009).

Nizâmnâmesi" ile her köye bir okul açılması hedeflenirken, II. Abdülhamit döneminde önceki yıllara göre köy eğitimine daha belirgin katkılar yapılır.[11] İttihat ve Terakki yıllarında Satı Bey'in ilköğretim odaklı politikalarıysa hem kentlerde hem de kırsalda iptidai mekteplerinin sayısını arttırır. 1913-1914 yılları arasında vilayetlerde bulunan 4486 adet iptidai okulun 2632'si 1908-1914 yılları arasında açılmıştır.[12] Ziraat uzmanları ve ziraat öğretmenleri yetiştirmeyi hedefleyerek ilköğretimin her kademesine ziraat dersleri yerleştiren 1912 tarihli *Tedrîsât-ı Zirâyye Nizâmnâmesi* ise doğru zirai bilginin köye ulaşmasını arzular.[13] Ek olarak dönemin vatandaşlık kitaplarında ideal vatandaşlar için köy ve köy yaşamı da özendirilmiştir.[14] Tüm bunlarla beraber enformeli besleyen basın-yayım faaliyetleri de unutulmamalıdır. "*Bağçevan, Çiftçi, Çiftçi Derneği Mecmuası, Ekinci, Felahat, Işık, Köylü, Köy Hocası, Orman Maadin ve Ziraat Mecmuası, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Resimli Çiftçi, Toprak, Tenvir-i Efkâr, Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası, Vatandaş, Vasıta-i Servet, Yeni Fikir, Ziraat Hayatı, Ziraat Gazetesi* gibi süreli yayınlar çiftçiyi ve köylüyü modern tarım bilgisiyle tanıştırırlar[15] Görüleceği üzere eğitim ve basım-yayım faaliyetleri, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde köye ve tarımsal üretime seslenen yeni yapılar tesis etmiştir. Bu yapıları kendi kafa karışıklıkları bağlamlarında destekleyen İttihatçılar, siyasi, ekonomik ve toplumsal öğelerle köylüyü yönlendirmeye çalışmışlardır. Ancak değişen kamusalla belirlenen dinamikler, köylüyü merkezileştiren değil hatırlayan politikalara kapı aralamıştır.

Bu makalenin birincil amacı, Hüseyin Kazım [Kadri]'nin[16] eserini dönemin ziraat kitaplarından hareket ile bilginin kamusaldan köylüye uzanma biçimlerini

---

[11] Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,* (Ankara : Milli Eğitim, 1964), 39; Celal Demir, "Türk Eğitim Sisteminde Zorunlu Temel Eğitimin Tarihi Gelişimi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no. 2 (1999): 157.

[12] Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1830-1924), (*Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2000), 164-165.

[13] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye),* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, 1997), 257; Sevtap İshak Kadıoğlu, "Osmanlı Dönemin'de Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraiyye Nizamnamesi", *Kutadgubilig*, no. 8 (2005), 241-242.

[14] Seval Yinilmez Akagündüz, *Ahlaklı Yurttaş, (*İstanbul: Yeni İnsan, 2017); Ramazan Alabaş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İlk Mekteplerde İnsani ve Toplumsal Değerler Eğitimi: Resimli Yeni Musabahat-ı Ahlakiyye ve Medeniye Ders Kitabı Örneği", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 18, no. 36 (2019), 56-60.

[15] Kenan Demir, "Osmanlı'da Ziraat Dergiciliğine Bir Bakış (1880-1923)", *Turkish Studies*, no. 9 (2014), 386-387; İ. Arda Odabaşı, "İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulubü'nün Anadolu Köylüsü İçin Çıkardığı bir Yayın: Işık", *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, no. 7 (2015), 14-15.

[16] Trabzon'da 11 yıl valilik yapan Kadri Paşa'nın oğlu Hüseyin Kazım, 1870 İstanbul doğumludur. Hüseyin Kazım, İstanbul ve İzmir'de İngilizce, Fransızca, Latince, Eski Yunanca, Arapça ve Farsçaya hâkim olacak şekilde eğitim-öğretim hayatını tamamladı. Almanya'da ziraat eğitimi alan yazar, Aydın'da defterdarlık yaptıktan sonra, Hariciye Nezareti Umur-ı Şehbenderi Kalemi'nde çalıştı. 1908'de Hüseyin Cahit ve Tevfik Fikret ile *Tanin* gazetesini çıkartmaya başlayan Hüseyin Kazım, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkin simalarından birisi oldu. Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrasında Samsun, Selanik, Halep mutasarrıflıklarında görevlendirilen yazar, 1912'de Saruhan Milletvekili seçildi. 1913'te fırkayla arası bozulan

de içerecek şekilde irdelemektir. 1908-1918 arasında yaşanan karmaşa, sosyal bilimcilere düşüncenin akışını irdeleyebilecekleri veri yığınları sağlaması bağlamında dikkat çekicidir. Bürokratların ve aydınların rasyonel ölçütlerle taşrayı dönüştürme çabalarına odaklanan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalarda toplanan nesneler, tanımlar, metaforlar ve tasvirler irdelenmektedir.[17] Bu çerçevede makalenin içeriği belirginleştirilirken tanımlar, nesneler, tasvirler ve metaforlar zabıt ceridelerinin, arşiv belgelerinin, dergi yazılarının ve Hüseyin Kazım'ın *Çiftçi Çocuğu*[18] adlı metninin belgesel taramasıyla elde edilmiştir. Ayrıca belgesel taramanın güçlendirilmesi ve kabul edilebilir kılınabilmesi için literatür taraması da yapılmıştır. Belgesel tarama ve literatür taramasından elde edilen veriler sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Analiz gerçekleştirilirken ise planlanan olay ve olgular hakkında bilgi içeren belgelerin değerlendirilmesinde kullanılan doküman analizinden yararlanılmıştır.[19] Araştırma süresince kullanılan model ise araştırmanın konusu olan birey, nesne, olay ve olguyu kendi koşulları içinde

---

Hüseyin Kazım, cemiyet aleyhtarı bir tavırla Suriye'ye yerleşti. Birinci Dünya Savaşı süresince cemiyet karşıtlığını sürdüren yazar, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Aydın milletvekili seçildi. Tevfik Paşa Hükümeti'nin Ticaret ve Ziraat Nazırı vekili olarak Ankara ve İstanbul hükümetleri arasındaki görüşmelere katıldı. Cumhuriyet'in ilanıyla siyasi ve idari görevlerden uzaklaşan Hüseyin Kazım 1934'te Tarsus'ta vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilen yazar bu kente defnedildi. Takma adı Şeyh Muhsin Fani olan Hüseyin Kazım, *Trabzon Vilayet Gazetesi*, *Resimli Kitap*, *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Tanin*, *İkdam*, *İçtihat*, *Servet-i Fünun*, *Sebilürreşad* gibi pek çok önemli gazetede dil, din, felsefe, ziraat, iktisat ve siyaset üzerine yazılar kaleme aldığı gibi yine bu konu başlıklarıyla alakalı kitaplar da yayımladı. *Hak ve Hakikat*, *İslamiyet'in Avrupa'ya Son Sözü- Felaha Doğru*, *İstikbale Doğru*, *Balkanlar'dan Hicaz'a İmparatorluğun Tasfiyesi 10 Temmuz İnkılabı ve Netayici*, *Yirminci Asırda İslamiyet*, *Nuru'l-Beyan Kuran-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*, *Türk Lügati* kaleme aldığı dini, felsefi ve siyasi eserlerden bazılarıyken çoğunluğu II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan *Bağlar Arasında*, *Çiftçilik Nasihatleri*, *İlm-i Ziraat*, *Ziraat Dersleri*, *Bağcılık*, *Ziraat Albümü*, *Çiftçi Çocuğu*, *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*, *Ameli ve Tatbiki Ziraat Dersleri*, *İlm-i Ziraat* adlı eserlerse tarım üzerine yaptığı çalışmalarıdır. Ayrıca Hüseyin Kazım'ın hatıraları İsmail Kara tarafından *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım* adıyla okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Bkz. Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kazım Kadri", *TDV İslam Ansiklopedisi* 18 (1998): 554-555. Kudret Emiroğlu, "Trabzon'da XIX. Yüzyıldan XX. yüzyıla Kahvehane ve Kitabevi Bağlamında Toplumsal Tabakalanma Kültür ve Siyaset", *Kebikeç*, no. 10 (2000): 187-222. Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri, (*İstanbul: Şehremaneti Matbaası, 1927). Rekin Ertem, "Hüseyin Kazım Kadri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, no. 349 (1981): 300-302. İsmail Kara, "Bir Eski Zaman Efendisi Hüseyin Kazım Kadri", *Tarih ve Toplum*, no. 49 (1988): 9-14. Ali İhsan Öbek, "Hüseyin Kazım Kadri Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili*, no. 538 (1996): 448-455.

[17] Rauf Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri, (*Ankara: Nobel, 2013), 21; Bruce L. Berge ve Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Çeviren Hasan Aydın, (Konya: Eğitim, 2015), 19.

[18] Eserin dijitalleştirilmiş hâli "İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığından" elde edilmiştir. https://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=%C3%A7ift%C3%A7i%20%C3%A7ocu%C4%9Fu

[19] Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (*Ankara: Seçkin, 2006), 186.

herhangi bir değişime maruz bırakmaksızın anlatan tarama modelidir.[20] Doküman analizi ve tarama modeli kullanılarak hazırlanan bu araştırma, *Çiftçi Çocuğu* adlı kitap, zabıt ceridelerı, ziraat kitapları, dönem makaleleri ve arşiv belgelerinden hareketle bilginin köylüye nasıl kolaylaştırılarak aktarılmaya çalışıldığını somutlaştırmaktadır. Bilginin dönüşümü ve Osmanlı Devleti'nde köylü eğitimi kısaca analiz edildikten sonra üç ana başlıkta belirlenen veriler işlenmiştir. "Köylüyü Bilinçlendirme Kaygısı ve Ziraat Kitapları" adlı birinci ana başlıkta dönem yerli-yabancı ziraat kitapları, arşiv belgeleri, zabıt ceridelerı ve dergilerden yararlanılarak köylüyü kamuoyuna ve eğitime çekme çabaları vurgulanmıştır. "*Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserin Biçimsel Özellikler ve Hedefleri" adlı ikinci ana başlıktaysa incelemeye konu olan eserin biçimsel yapısı, içeriği ve hedefleri görseller ve grafiklerle değerlendirilmiştir. "*Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserin İçeriği ve Konu Anlatımı" adlı üçüncü ana başlık ise dört alt başlığa ayrılmıştır. "Toprak, Toprağın Güçlendirilmesi ve Gübreler", "Toprağın Ekime Hazır Hale Getirilmesi ve Zirai Aletler", "Toprağın Ekilmesi ve Zirai Ürünler", "Çayırlar ve Çayır Otları" başlıklı bu dört alt başlıkta ise resimleriyle köylünün üretim yapabilmesi için tanımlanan hedefler ve bu hedeflere ulaşabilmek için getirilen öneriler analiz edilmiştir.

II. Köylüyü Bilinçlendirme Kaygısı ve Ziraat Kitapları

II. Meşrutiyet'in zengin düşünsel ortamında taşraya ulaşmak isteyen dönem bürokratları ve aydınları okuma bilinci kazandırmaya çalışmıştırlar. Süreli yayınlarda, arşiv belgelerinde, ziraat kitaplarında ve zabıt ceridelerinde izlenebilen bu durum, politik tavrın karakterini belirginleştirmekteydi. Romantik köycülüğün temsilcilerinden olan Ethem Nejat, Türk gençlerinden taşraya mektebi yani bilgiyi ulaştırmalarını isterken[21] Ferid ise bu bilginin köy ve köylüye yönelik somutlaştırma biçimlerini örneklemektedir. Ona göre, köy öğretmenlerinin "basit aletlerle okul bahçesinde nasıl hava rasathaneleri kurulabileceğine?" benzer sorular sormaları ilgilerinin arttığını belirginleştirmekteydi. "Bu suâllere pek ziyâde memnun oldum. Görülüyor ki mu'allim efendilerimiz husûsdâr dârü'l-mu'allimlerin yetiştirdikleri genç mu'allimler gittikleri yerlerin her haline dikkat ediyorlar ve pek güzel tetkîklerde bulunuyorlar."[22] "Eskişehir Refikimden: Köylerde Mektep Açalım" adlı makalede bilgi-köylü ilişkisini yansıtıyor. Çağdaş dünyanın bilgiyle geliştiğini savunan yazı, şunları aktarıyor: "Bugün onlar tarlalarını çift öküzü yerine icâtlı makinler, pulluklar ile sürüyorlar, araba yerine kendi kendilerine giden otomobiller kullanıyorlarken biz hâlâ eski bildiğimiz kara kağnının, tek demirli

[20] Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, (* İstanbul: Nobel, 2011), 77-78.

[21] Ethem Nejat, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız?," *Yeni Fikir* 14 (Ocak 1914): 589.

[22] Osman Ferid, "Köy Mekteplerinde Hava Rasatahaneleri," *Yeni Fikir* 3 (15 Şubat 1327 / 28 Şubat 1912]): 74.

sabanın kuyruğundan kurtulamıyoruz".[23] "Anadolu'da Mühim bir Konferans" başlıklı makaleyse pozitivizmi ön plana taşıyarak tartışmaya katılmakta. Anadolu kağnıyla iç içeyken Avrupa'nın saatte 150 km hıza ulaştığını belirten Süleyman Fehmi Efendi[24] İslamiyet-Bilim ilişkisi hakkında şu yorumu yapıyor: "Size, ey köylü kardeşler! Bir şey arz edeceğim gâyet mühim: Bizim memlekette bir fikir fenâ ve pek muzır bir söz var. Gûyâ, Dünyâ Hıristiyanların ahret İslâmların imiş. İslâmiyet'te hâşâ kati'yyen böyle bir şey yoktur."[25] Pragmatik ve rasyonel ölçütlere değinen Süleyman Fehmi, 500 sene önceki astronomiyle değil çağdaş astronomiyle dönüşümün gerçekleştirilebileceğini vurgulamayı da unutmamakta.[26] Fiziki gücün değil akıl gücünün yaşamı yönlendirdiğine inanan Çiftçi Derneği ise köylüye yeni üretim yöntemlerini kullanmayı öneriyor.[27] Diğer yandan köylü eğitimindeki yeni eğilimleri irdeleyen Mehmet Adil ise köylü babanın değişen tavrını şöyle aktarıyor: "Köylü babalar bugün kendi hayâtından ziyâde ciğerpâresinin hayâtını düşünmeye mecbûr olmuş, sa'âdet ve selâmetin mektep kapılarında olduğunun kanâ'atine hâsıl etmiştir."[28] Köylünün basitleştirilmiş metinlere ulaşabilmesi de değerlendirilen noktalardan birisi olmuştur. Hüseyin Cahit ve Mustafa Asım gibi önemli isimler ara ara köylülere yönelik sadeleştirilmiş, anlaşılır metinler hazırlanmasını önermişlerdir.[29] Mehmet Hamdi Efendi kanunların köylülerin anlayabileceği şekilde sadeleştirilmesini isterken,[30] İpek Mebusu İbrahim Efendi ise "ayakkabısız köylü çocuklarına annelerinin, babalarının fiyatları her gün artan kitapları nasıl alabileceklerini?" sorgulamıştır.[31] Diğer taraftan Mustafa Nedim Bey ise ibtidai okullara gönderilecek bütün ders kitaplarının kontrolden geçirilmesini istiyordu: "Biz isteriz ki, ta köylerimize kadar ulûmu ibtidâ'iyye aynı surette intişâr etsin. Onun için kitâba, bi'l-hâssa mektep kitâplarına pek çok ihtiyâcımız vardır. Mektepler için 35 kitâp yapılmış diye artık iş bitmiştir fikrinde bulunamayız. Bi'l-akis yeniden tetkîk ve tahkîk etmeye mecbûruz."[32]

---

[23] Takiyüddin, "Eskişehir Refikimiden: Köylerde Mektep Açalım," *Türkiye*, 11 (12 Temmuz 1326 / 25 Temmuz 1910): 2.

[24] İmzasız, "Anadolu'da Bir Köyde Mühim bir Konferans," *Yeni Fikir* 11 (1 Mayıs 1329 / 14 Mayıs 1913): 354-355.

[25] İmzasız. "Anadolu'da Bir Köyde…", 355-356.

[26] İmzasız. "Anadolu'da Bir Köyde...", 357.

[27] Çiftçi Derneği, "Avrupa'da ve Memleketimizde Ziraat Tahsili," *Çiftçi Derneği* 8 (11 Eylül 1336 / 11 Eylül 1920): 1-2.

[28] Mehmet Adil, "Köylülerimizin Maarif Duygusu", (1 Kanun-ı Evvel 1333 / 1 Aralık 1917):13.

[29] Hüseyin Cahit, "Köylüler İçin," 609 (30 Nisan 1326 / 13 Mayıs 1910), 1; Mustafa Asım, "Köylülere Dair," *Sebilürreşad* , 374 (17 Teşrin-i Evvel 1334/17 Ekim 1918): 188.

[30] *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (M.M.Z.C.)*, Devre: 1, İçtimai Senesi: 4, Cilt: 1, İnikad: 10, Celse: 1, 22 Teşrinievvel 1327 (4 Kasım 1911), s. 241.

[31] *M.M.Z.C.*, Devre: 1, İçtimai Senesi: 1, Cilt: 3, İnikad:80, Celse:1, 13 Mayıs 1325 (26 Mayıs 1909), s.687.

[32] *M.M.Z.C.*, Devre: 3, İçtimai Senesi: 3, Cilt: 3, İnikad:50, Celse:1, 5 Mart 1333 (5 Mart 1917), 82.

Dergilere ve zabıt ceridelerine yansıyan tartışmalar, yeni ziraat kitaplarının hazırlanmasına da kapı aralamıştır. Kamusalı köylüye ve çiftçiye yansıtan bu eserlerde rahatlıkla bu iki unsuru dönüştürebilme çabası izlenebilir. Aslında, çiftçinin çağdaş yöntemlerle bilinçlendirilmesi süreci XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında yayımlanan yerli ve yabancı eserlerde gözlemlenebilir.[33] Paul Diffloth'un *Agriculture Générale: Les Semailles et les Récoltes* adlı 488 sayfalık çalışması oldukça kapsamlı bir kitaptır. XX. yüzyılın başlarında tarımsal üretime yaklaşımı belirginleştiren çalışmada resim, fotoğraf ve istatistik kullanımı olabildiğince önemsenmiş. Kitabına tohumları ayıklama ve filizlendirmeyi anlatarak başlayan Diffloth, toprağın bakımına, ekime hazır hale getirilmesine, zararlı otlardan temizlenmesine, veriminin arttırılmasına ve ürünün pazarlanmasına değiniyor. Eser zirai makineleri detaylandırdığı için de ilgi çekicidir.[34] Edwin Jackson Kyle ile Alexander Caswell Ellis'in *Complete Farmer's Guide* adlı eserleri de önemlidir. Eserde hem tarımsal üretimi organize etme çabası hem de çiftlik yaşamı anlatılmıştır. Bitkilerin biyolojik yapısını aktararak başlayan 551 sayfalık kitapta, bitkilerin yeniden üretilmesi, toprağın önemi, gübreleme, toprağın sürülmesi ve zirai aletler, zirai ürünlerin nitelikleri, tarım hastalıkları ile çiftlik hayvanları tanıtılıyor. Resimlerden, fotoğraflardan, istatistiki verilerden, bilimsel şemalardan ve grafiklerden yoğunca yararlanan çalışmada çiftlik yaşamı da anlatılmakta.[35] "Gübrelenmiş toprak kazançlı tarımın temelidir" alt başlığı ile 90 sayfa yayımlanan *Frank Mann's Soil Book* adlı eser, amaç ve içerik bakımlarından Hüseyin Kazım'ın eserine daha yakındır. Kaliteli ve yüksek rekoltenin sağlıklı topraktan geçtiğini belirten yazar, gübrelere değindikten sonra özellikle doğal gübrenin önemini vurguluyor. Tarımın bir bilim, bir sanat olduğuna inanan Mann, fotoğraflar ve istatistiklerle de eserini zenginleştirmiştir.[36] Mehmet Arif'in *Kıraat-i Ziraaiyye* adlı kitabı köylülere yönelik sade bir dille yazılmış. Mevcut kitapların çocukların gelişimine uygun olmadığını belirten yazar, kitabının okumayı sevdirirken ziraatı öğreteceğini aktarmakta. 59 sayfalık eserinde bilgilendirici resimlerden ve istatistiklerden yararlanan yazar, zirai aletlerin kullanımını, gübrenin önemini, akıllı bir çiftçinin unutmaması gereken noktaları, çiftlik hayvanlarını, patates-buğday-arpa üretimini, ormanların ve kırsal yaşamın özelliklerini anlatıyor.[37] Hüseyin Kazım, tarım bilgisini

---

[33] İngilizce ve Fransızca yayımlanan eserlerden bazıları şunlardır: Edward A. Barnard, *Manuel D'Agriculture* (Montreal: Eusébe Senécal and Fils, 1895); Paul Diffloth, *Agriculture Générale: Les Semailles et les Récoltes* (Paris: Librairie J. B Bailliére et Fils, 1907); Edwin Jackson Kyle ve Alexander Caswell Ellis*, Complete Farmer's Guide* (New York: Charles Scribners's Sons, 1912); İnternational Correspondence Schools, *The Farmer's Handbook* (İnternational Textbook Company, 1912); Frank I. Mann, *Frank Mann's Soil Book* (Chicago: Praire Farmer, 1912); Frederic Irving Anderson, *The Farmer of To-morrow* (New York: The Macmillan Company, 1913); T Genech de la Louviere, *Manuel d'Agriculture*, Paris: Libraire J-B. Bailliere, 1914); Eva MarchTappan, *The Farmer and His Friends* (Massachusette: Houghton Mifflin Company, 1916).

[34] Paul Diffloth, *Agriculture, 486-487.*

[35] Edwin Jackson Kyle ve Alexander Caswell Ellis*, Complete, 1-3*

[36] Frank I. Mann, Soil, 4-6.

[37] Mehmet Arif, *Kıraat-i Ziraiyye,* (İstanbu: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye, 1322/1906).

yaygınlaştırmayı amaçlayan farklı eserler de hazırlamıştır. Yazar, *Çiftçilik Nasihatleri* 166 sayfalık çalışmasını İttihat ve Terakki Cemiyeti adına millete armağan etmiştir. Resimlerle toprak ve toprağın sürülmesi tartışmasına odaklanan yazar, tohumları ve gübreleri de anlatmakta.[38] Ek olarak Hüseyin Kazım'ın *Çiftçi Çocuğu*'na paralel yayımlanan *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü* adlı bir eseri de bulunmakta. Amaçları *Çiftçi Çocuğu* ile aynı olan bu kitabın da ücretsiz dağıtıldığı görülmekte. Görsel sayısı *Çiftçi Çocuğu*'na göre daha az olan kitap benzer bir konu anlatımına sahip. "Müdafaa-i Milliye-i Riyaset-i Celiliyyesine, Bir İki Söz, Nadas ve Harman, Kireç, Çift İşleri, Gübre, Yeşil Gübreler, Çayırlar ve Çayır Otları, Ziraat-i Mütenavibe, Tohumluklar, Hububat Hastalıkları ve Çareleri, Patates" başlıklarını kullanan çalışmada özel olarak bitkiler vurgulanmamış. Bu arada, yazarın benzer içerikli ikinci bir kitabı hazırlayarak ücretsiz dağıtması ilginç bir durumdur. Belki de burada "Anadolu Köylüsüne" nitelemesinin kullanılması yön tayin edebilir. Yazarın bilinçli şekilde Anadolu ve köylü kelimelerini görünürleştirmesi yeni anayurdun sinyallerini vermekte. Kitapların genellikle şehirlerdeki okullara dağıtılması da burada belirleyici olabilir. Arşiv belgeleri incelendiğinde de fark edileceği üzere genellikle kitapların yeterli gelmediğine dair uyarılar yapılmıştır. Açıkçası, yazar eserin başlığında köylü ve Anadolu ibarelerini belirginleştirerek ikinci kitabın çoğunlukla köylere dağıtılmasını amaçlamış olabilir.[39] *İlm-i Ziraat* Hüseyin Kazım'ın rüştiye, idadi, sultani ve öğretmen okulları için yayımladığı bir diğer kitaptır. Zirai konuları resimleri ve istatistikleriyle 295 sayfaya sığdıran yazar, gübrelerden, toprak çeşitlerinden, makinelerden, hububatlardan, bahçe işlerinden, hayvancılıktan ve hayvanların sağlığından bahsediyor. Bütün bunlarla birlikte yazarın, ziraat eğitimi ve ziraat sendikalarına değinmesi eserinin kıymetini arttırarak ana kaynak niteliğine bürünmesini sağlamakta.[40]

İlm-i Ziraat benzeri kapsamlı bir diğer eser ise Satı Bey'e aittir. *Malumat-ı Ziraaiyye* adlı eser rüştiyeler için hazırlanmış olup 333 sayfadır. Diğerleri gibi görsellerle eserini zenginleştiren Mustafa Satı, bitkilerin biyolojik karakterini inceledikten sonra toprağın içeriği ve çeşitlerini, toprağı etkileyen unsurları, gübre ve gübre çeşitlerini, ziraat makinelerinin kullanımını, hububatları, çayırları ve çiftlik hayvanlarını detaylandırıyor. Açıkçası Satı Bey'in bu eseri ayrı bir incelemeyi hak etmektedir.[41] Mesut Remzi, konuyla ilgilenen bir başka isimdir. *Çiftlik Rehberi* adlı 1330/1912 tarihli çalışmasında yazar, ay ay tarımsal üretimin gelişimini anlatıyor. Görsel kullanılmayan çalışmada, arıcılıktan sebzeciliğe pek çok zirai işlemin zamansal döngüsü belirginleştirilmekte.[42] Ferid'in *Ziraat-i Hususiyye* adlı kitabı, konu hakkındaki toparlayıcı eserlerden birisidir. Üzerinde basım tarihi yazmamakla beraber eserin "Mukaddime" başlığının sonuna 26 Mayıs 1329 / 8

[38] Hüseyin Kazım, *Çiftçilik Nasihatleri* (İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1328/1912).

[39] Hüseyin Kazım, *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü* (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1329/1913).

[40] Hüseyin Kazım, *İlm-i Ziraat*, (İstanbul: Hilal Matbaası, 1332/1916).

[41] Mustafa Satı, *Malumat-ı Ziraiyye* (İstanbul: Karabet Matbaası, 1322/1906).

[42] Mesut Remzi, *Çiftlik Rehberi* (İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası, 1332/1912).

Haziran 1913 tarihi not düşülmüştür. Yerli yöntemleri ve yerli ürünleri tanıtmayı amaçlayan yazar, ilk olarak açık-basit bir dille kitap yazmanın önemini anlatıyor. 128 sayfalık çalışmada görsel kullanmamakla beraber yer yer istatistiki bilgiler deverilmiş. Latince kelimeleri parantez içine alan yazar, şeker pancarı, kırmızı biber, afyon, tütün, patates, pamuk, şerbetçi otu, hindiba gibi bitkileri tanıtıyor.[43]

Köylüyü bilgiyle tanıştırabilme kaygısı kamusal gücün kullanımını devlet arşivlerinde de görünürleştirmekte. Şöyle ki *Çiftçi Çocuğu*'nun vilayetlere nasıl ulaştırıldığı belgelere yansımıştır. Temmuz 1913 tarihli Müdâfa'a-ı Millîyye Cemiyyeti[44] tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen belge Edirne, Ankara, Hüdavendigar, Konya, Trabzon, Sivas, Kastamonu, Adana vilayetleriyle Çanakkale, Bolu, Karesi ve Canik sancaklarına 600 adet kitabın ulaştırıldığını aktarmakta.[45] Diğer yandan 3 Ağustos 1913 tarihli belgede kitabın özellikle köy okullarında okutturulması hatırlatılıyor.[46] 23 Ağustos 1913 ve 28 Ağustos 1913 tarihli belgelerde Ankara'daki idadilere ve Darülmuallim'e verildiğinden bu vilayetteki rüştiyelere, iptidailere ve köy mekteplerine kitap gönderilemediği vurgulanmakta.[47] Hüdavendigar Vilayeti'nden 13 Eylül 1913 ve 18 Eylül 1913 tarihlerinde gönderilen belgeler[48] ile Adana Vilayeti'nden 27 Eylül 1913 tarihinde gönderilen belgeden ise *Çiftçi Çocuğu*'nun buralara hâlâ ulaşmadığı öğrenilmekte.[49] Diğer yandan 17 Eylül 1913 ve 23 Eylül 1329 tarihli belgelerde

---

[43] A. Ferid, *Ziraat-i Hususiyye* (İstanbul: Çiftçi Kitabhanesi,1329/1913).

[44] Balkan Savaşları'nın yarattığı kaos ortamında 1913 yılında kurulan bu cemiyet, paramiliter karakteriyle Birinci Dünya Savaşı'nın önemli teşkilatlarından birisi olmuştur. Taşra teşkilatlanmasını kısa sürede tamamlayan cemiyet, açtığı aşevleri, yurtlar ve yetimhanelerle savaşların toplumsal etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Milli Mücadele sürecinin organizasyonunda cemiyetin hazırladığı altyapının da katkısı vardır. Erol Akcan, "Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti," *Tarihin Peşinde*, no. 15 (2015), s. 179-180.

[45] Resmi belgede konu şu şekilde aktarılmaktadır: Devletlü efendim hazretleri köy mekteplerinde okutturulmak üzere masrafı cemiyet tarafından karşılanarak basılan *Çiftçi Çocuğu* nâmındaki zirâ'at kitâbının şimdilik ikişer yüz nüshâ Edirne, Ankara, Hüdavendigar, Konya, Trabzon, Sivas, Kastamonu, Adana Vilâyetleriyle Çanakkale, Bolu, Karasi ve Canik Sancaklarına gönderildiği ve mahallerin Müdâfa'a-i Milîyye şubeleri riyâsetlerine yazılan tahrîrâtla memûrin-i mahallîyye ve mâ'arif müdürleriyle bi'l-müzâkere bu kitâpların ibtidâ'i ve bi'l-hâssa köy mekteplerine okutturulması esbâb ve vesâ'itin temini hakkına temmeniyyât-ı tahakkukta bulunuldu. Bkz. B.O.A. DH. İD 79/34/2; benzer şekilde 24 Temmuz 1239 (6 Ağustos 1913) tarihli belgede Edirne, Ankara, Hüdavendigar, Konya, Trabzon, Sivas, Kastamonu, Adana vilayetlerine Bolu, Çanakkale, Karesi, Canik Sancaklarına 600'er adet kitap gönderildiğini anlatmaktadır. BOA.DH. İD 79/34/3. Ayrıca bkz. BOA. DH. İD 79/34/1,

[46] BOA.DH. İD 79/34/5

[47] BOA.DH.İD 79/34/6 ve BOA DH.İD 79/34/7. Bütün bunlarla birlikte 13 Eylül 1913 tarihli belgede 50 adet kitabın bu vilayete gönderileceği de hatırlatılıyor. Bkz. BOA.DH.İD 79/34/9

[48] BOA.DH.İD 79/34/10 ve BOA.DH.İD 79/34/11

[49] BOA.DH.İD 79/34/17

Kastamonu'nu için 1100 adet kitap daha talep edilmekte.[50] 30 Nisan 1914 ile 3 Mayıs 1914 tarihli belgelerden ise Aydın Vilayeti'ne 2000 adet daha kitap gönderildiği anlaşılıyor.[51] Arşiv belgelerinde izlenebilen bu süreç, devlet gücünü kullanan bürokratların köylüyü basitleştirilmiş, pragmatik bir bilgi yığınıyla tanıştırmaya çalıştıklarını göstermekte.

III. *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserin Biçimsel Özellikleri ve Hedefleri

Hüseyin Kazım'ın 1913'te yayımladığı *Çiftçi Çocuğu* adlı eseri, Müdâfa'â-i Millîye Cem'îyetî tarafından meccanen (ücretsiz) dağıtılmıştır. Cemiyet, kitabın köylerdeki her haneye ulaştırılabilmesi için şu notu düşmüş: "Cem'îyet bu kitâbı alanlardan yalnız bir şey ister: O da okumak ve okutturmaktır." Köy ve kasabalardaki ibtidâ'i ve rüşdî mekteplerinde, îdâdilerin ilk sınıflarında okutturulan bu eser "Matba'â-i Hayriyye ve Şürekâsı" tarafından basılmıştır. 80 sayfalık eserin 2. sayfasında rikayla yazılmış kısa bir metin, 3 ve 4. sayfalarında "Bir İki Söz", 5,6 ve 7. Sayfalarında ise "Başlangıç" başlıkları bulunmakta. İçindekiler, "Kitâbın Mündericâtı" başlığıyla son sayfadayken, kategorileştirilmemiş 50 başlık altında zirai konular irdelenmiştir. Bu başlıklar şu şekilde kategorileştirilebilir: "Otlar, Toprağın Kuvvetleri, Çiftlik Gübreleri, Toprakları İyileştirme, Hububat Ziraatı, Orak ve Harman İşleri, Yazlık ve Nadaslık Ekilen Otlar, Çayırlar ve Çayır Otları."

BAŞLIK	SAYFA ARALIĞI	BAŞLIK	SAYFA ARALIĞI
Bir İki Söz	3-4	Pirinç	50-51
Başlangıç	5-7	Süpürge Darısı	51
Otlar	7-9	Kenevir	52-53
Otlar Nasıl Yaşar	9-11	Keten	53-54
Toprağın Kuvvetleri	11-13	Patates	54-55
Toprağın Kuvvetleri Nereden Gelir	13-15	Tütün	56
İyi ve Kuvvetli Bir Toprak Nasıl Olur	15	Yer Elması	56-57
Bir Toprakta Eksik Olan Şeyler Nasıl Tamamlanır	15-16	Haşhaş	57-58
Çiftlik Gübreleri	16-19	Fiğ	58
Ağıllatmak	19	Burçak ve Merdümek	58-59
Yeşil Gübreler	19-21	Kara Buğday	59
Kimyevi Gübreler	21-22	Mercimek ve Nohut	60
Toprakları İyileştirme	22-23	Fasulye	60-61
Toprakları Sulamak	23-25	Bezelye	61-62
Yabani Otlar Nasıl Mahv Olur:	26-27	Bakla	62-63
Toprak Nasıl Sürülür	27-32	Fol Bakla	63-64
Tırmıklama ve Sürgü Çekme	32-34	Pancar	64-65
Çapalamak	34-36	Havuç	66-67
Hububat Ziraatı	37-41	Pamuk	67-68
Hububat Tarlalarında Yapılacak İşler	42	Çayırlar ve Çayır Otları	69-75
Buğday	43	Bakliye Otları	75
Çavdar	44	Kaba Yonca	76
Arpa	44-45	Evliya Otu	76-77
Yulaf	45-46	Menekşe Tirfili	77
Orak ve Harman İşleri	46-48	Kızıl Tirfil	77-78
Yazlık ve Nadaslık Ekilen Otlar	48-49	Çiftçi Öğüdü	78-80
Mısır	49-50	Toplam	80 Sayfa

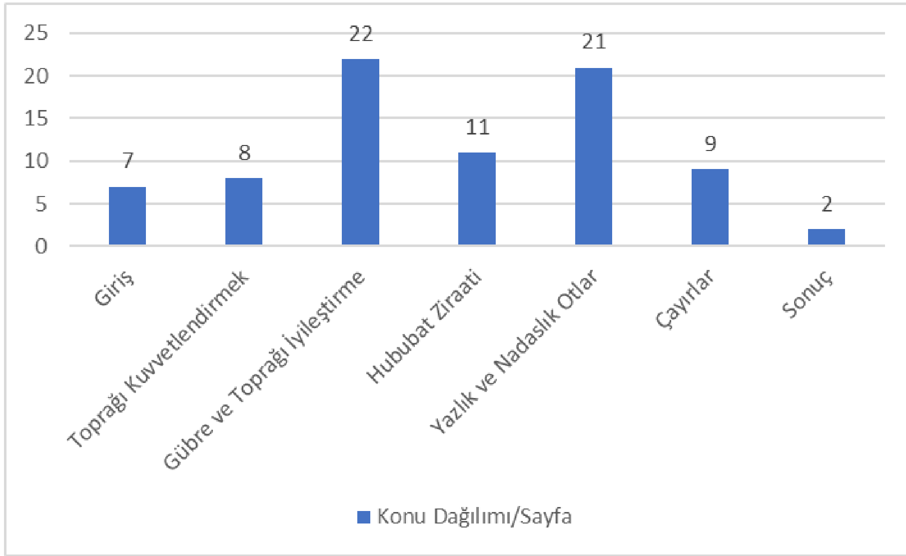
Tablo-1: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserin İçindekiler Listesi

[50] BOA.DH.İD 79/34/12 ve B.O.A. DH.İD 79/34/13. Benzer şekilde 12 Ekim 1913'te Kastamonu Mutasarrıflığından gönderilen belgeden *Çiftçi Çocuğu* adlı risaleden kalmadığını, 3 Ocak 1914 tarihli belgeden ise Aydın ve çevresi için 800 adet daha kitabın gönderildiğini öğrenmekteyiz. Bkz. BOA.DH.İD 79/34/19 ve BOA.DH.İD 79/34/21

[51] BOA.DH.İD 79/34/27 ve BOA DH.İD 79/34/28.

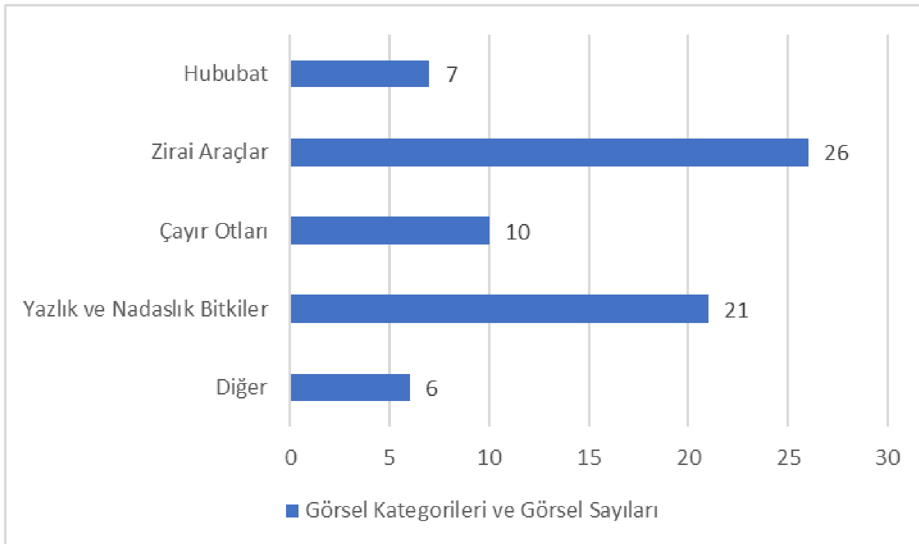

Tablo-1'den deanlaşılabileceği üzere toprağın nasıl işlenebileceği zirai ürünlerin özellikleriyle birlikte anlatılmıştır.

Grafik-1: İçindekilerin Konu Dağılımını ve Sayfa Sayılarını Gösteren Grafik

Grafik-1'de de görülebileceği üzere 80 sayfalık metnin 41 sayfası otların, bitkilerin ve hububatların tanıtımına 9 sayfası giriş ve sonuç kısımlarına, 30 sayfası ise toprağın kuvvetlendirilmesi ve iyileştirilmesine ayrılmıştır.

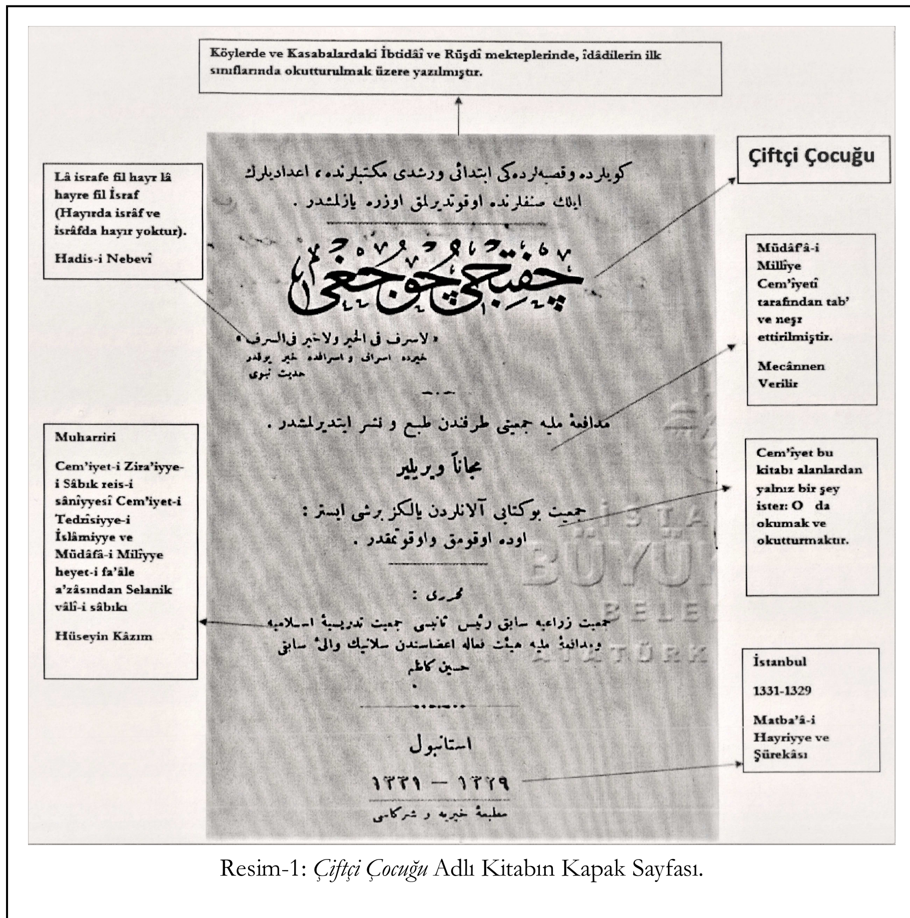

Grafik-2: Görsel Kategorilerini ve Görsel Sayılarını Gösteren Grafik

Eserde 70 adet resim bulunmaktadır. Grafik-2'de de gösterildiği üzere en fazla görsel 26 adet ile zirai araçlara aittir. Açıkçası Hüseyin Kazım, tarımda modernleşmenin ve makineleşmenin önemini bu tip teknik resimlerle somutlaş-

tırmakta. Zirai araçlar dışında kullanılan resimlerin 38 adedi ise bitkidir. Görsel bir hafıza oluşturmayı amaçlayan yazar, 6 adet manzara ve toprak resmi de kullanmış. Kitabın hedeflerini "Bir İki Söz" ve "Başlangıç" adlı iki başlıkta toplayan yazar, Anadolu'ya ziraat memleketi denilemeyeceğini savunarak ilk sayfalardan itibaren çağdaş tarım bilgisinin önemini aktarmakta. Basitleştirilmiş zirai bilginin gerekliliğine inanan yazar, doğru bilginin önemini şu şekilde anlatıyor:

> Bir tarlanın ne için sürüldüğünü ve hangi zaman daha derin sürülmek lazım geldiğini, bir otun yapraklarıyla havadan ve kökleriyle topraktan ne aldığını daha bunlara benzeyen en adi şeyleri bile tohumunu temizleyen, köyün merasındaki dikenleri ve kumlukları söken, bağını ilkbaharda değil kıştan evvel süren, tarlasını gübreleyen acaba kaç adam bulabilirsiniz?[52]

Resim-1: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Kitabın Kapak Sayfası.

---

52 Hüseyin Kazım, *Çiftçi Çocuğu,* (İstanbul: Matba'â-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1329 [1913]), 3.

Verimli araziler dışındaki köylülerin gece gündüz çalışmalarına rağmen geçinemediklerine işaret edem Hüseyin Kazım, bu durumu aşar vergisi ile cahilliğe bağlamakta.[53] Meclis oturumlarında ve basında sıklıkla yer edinen aşar, daha sonraları Cumhuriyet'in önemsediği sorunlardan biri olacaktır. Üstesinden gelinebilir bir aşar vergisi ve iyi bir eğitimle köyün ve köylünün kalkınabileceğine inanan yazar, Anadolu köylüsünün sorunlarının sadece kitaplarla, dergilerle çözümlenemeyeceğini şu şekilde vurguluyor: "Öyle itikad ederim ki bu kitabımı okuyacak çocuklar öğrendiklerini yapmak isteyecekler ve ufacık bir yenilik göstereceklerdir. Böyle bir kitâpta pek çok şey olamaz, fakat orada yazılan memleketin ihtiyâçlarına göre düşünülmüş şeylerdir. Anadolu'nun asırlardan beri çektiği felâket ve sefâleti ortadan kaldırmak büyük büyük himmetler ister."[54] Genellikle bilimsel ve teknik bilgilerden yararlanan yazar, ilk sayfalarda yaratılışçı bir tavır dasergilemiştir.[55] Sonraki sayfalarda romantik bir anlatım kurgulayan yazar, çiftçilerin bütün sene yiyecekleri ekmeği çıkartabilmek için kadınlı, çocuklu nasıl çalıştıklarını, ürettiklerinden devletin, dervişlerin, fakirlerin, karıncaların ve kuşların nasıl yararlandıklarını, hangi mevsimde hangi işlerin yapıldığını kısaca anlatıyor:

> Bu çift sürülecek mevsimde tarlalar nadas yapılır, anızlar bozulur, yavaş yavaş yazlıklar kaldırılır. Daha sonra kasımla beraber tohum atmak mevsimi de gelir, o zaman yazdan hazırlanan ve gübrelenen tarlalara tohum atılır toprak tırmıklarla karıştırılır ve sürgülerle bastırılıp tezekleri kırılır ve sonra gelecek sene için Allah'tan bolluk beklenir. Bundan sonra da kış gelir, dağlar ovalar karlar altında kalır, kuşlar ötmez, dereler çağlamaz. Yalnız havalar inler, rüzgarlar eser, fırtınalar gürler… o zaman tabiat baharı bekler: Çünkü her şeye onunla can gelir, topraklar yeşillenir, otlar çıkar, insanlarda hayatlarını yine o kara topraktan çıkartır.[56]

IV. *Çiftçi Çocuğu* Adlı Metnin İçeriği ve Konu Anlatımı

Köylüyü bilgilendirmeyi amaçlayan Hüseyin Kazım'ın eserinde kullandığı dil oldukça sadedir. Anlatım çerçevesinde ilgi çeken en önemli özellik, belli bir dizgenin köylülerin kolayca anlayabileceği bilimsel veriler ve sebep-sonuç ilişkileriyle kurgulanmasıdır. Aslında Anadolu köylerindeki ilköğretim kapasitesi, öğretmen yetersizliği ve bölgesel farklılıklar düşünüldüğünde köylülerin bu metni bile anlayabilecekleri şüphelidir. Bununla birlikte Hüseyin Kazım anlaşılabilirliği arttırabilmek için dört çıkış noktasından yararlanmakta. İlk olarakotların nasıl yaşadığını, üretimde kapasite artışı sağlayan toprak tiplerini, kimyasalları ve gübreyi anlatan yazar, dahasonra toprağı sulamanın, çapalamanın, tırmıklamanın ve yabani otlardan temizlemenin önemini irdelemekte. Toprağın ekime hazır hale getirilmesi ve hububat ziraatı ise yazarın üçüncü çıkış noktasıdır. Ziraat makinelerine ayrı bir başlık açmayan yazar, bunun yerine toprağın nasıl sürüle-

[53] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 4.
[54] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 4.
[55] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 5.
[56] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 7.

ceğini, hububatın nasıl ekileceğini, ekinlerin nasıl toplanacağını yazlık-nadaslık bitkilerin nasıl kâr bırakacağını anlatırken zirai makineleri örnekliyor. Toprağın güçlendirilmesi ve gübre bahsinde sıklıkla değinilen tirfil, yonca ve bakliye otları ise son noktadır. Hüseyin Kazım bu dört noktayı köylüye aktarırken basit bilimsel bilgiler, uyarılar, istatistiki veriler, neden-sonuç ilişkileri ve zengin görseller kullanmakta. Bu çerçevede makalede bu dört noktadan hareketle köylü için basitleştirilen zirai bilgi tanıtılacaktır.

A. Toprak, Toprağın Güçlendirilmesi ve Gübreler

Toprağın güçlendirmesi bahsinde Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yayımlanan kitapçıklar bulunmaktadır. Kimyevi gübre meselesine eğilen yerli kitaplar modern tarım tekniklerinin XX. yüzyılın başlarında önemsenen bir konu haline geldiğini göstermekte.[57] Hüseyin Kazım da toprak, bitki, su ve hava dörtlüsü arasındaki ilişkiyi gübreyle bağlantılandırmakta. Toprağın beslenmesini, zararlı otlardan temizlenmesini ve sürülmesini anlatırken yazar, şöyle bir neden-sonuç ilişkisi kurguluyor:

> Ekinlerimizi olduran buğday ve arpa gibi faydalı ve besleyici şeyleri bize veren toprağın yaşlığı hava ve güneştir. Fakat her şeyin fazlası gibi yaşlığın ve sıcaklığın ziyâdesi de muzırdır.[58]

Hüseyin Kazım, nadasa değinirken eski bilgi-yeni bilgi farklılığını belirginleştiriyor. Eski yöntemlerin bilgisizlik nedeniyle yok olmadıklarına inanan yazar, doğru bilinen bilginin yanlış olabileceği hususunda çiftçileri ve köylüleri uyarmakta. Oldukça basit bir çıkarım yapan yazar; doğru bilinen bilginin yanlışlığını şu şekilde vurguluyor:

---

[57] German Kali Works'tan çıkartılan *Fertilizer Guide* adlı çalışma 1912'de gübreleme sürecinin nasıl işlediğini örneklemekte. Potas, nitrojen ve sülfürden hareketle gübreleri tanıtan eser, hangi zirai ürün için hangi maddenin ne kadar gerekli olduğunu görselleriyle anlatmakta. Eser, özellikle istatistiki verileriyle ilgi çekmekte. Bkz. German Kali Works, *Fertilizer Guide* (Cuba: 1912). Gübre üzerine basılan bir başka eser ise *Fertility and Fertilizer Hints* adlı çalışmadır. 155 sayfadan oluşan eserde detaylı bilimsel bir anlatım kullanılmış. Bkz. James Edward Halligan, *Fertility and Fertilizer Hints* (London: The Chemical Publishing, 1911). Naşid'in *Sinai Gübreler* adlı bir eseri, gübrenin önemini, içeriğini ve uygulama şekillerini yer yer resimlerle anlatıyor. Ayrıca yazar, yulaf, çavdar, arpa, sınai çayırlar, tabii çayırlar, şeker pancarı, patates, tütün, keten, haşhaş, kenevir, kiraz, zeytin, salatalık, marul… gibi ürünlerde gübrelerin nasıl uygulanabileceğini de vurguluyor. 64 sayfalık eserde Latince kelimler parantez içinde gösterilmiş. Bkz. Naşid, *Sinai Gübreler: Suret-i Tertib ve İstimali* (İstanbul: Berberyan Matbaası, 1900). Gübre üzerine yayımlanan bir başka çalışma Kiryako Ligor'un *Çiftçi Cüzdanı: Gübrecilik* adlı 174 sayfalık kitabıdır. Dil için alfabenin ziraat içinse potasın, karbonun, fosforun, kükürtün gerekli olduğuna değinerek cümlelerine başlayan yazar, doğru yerde doğru gübre kullanımına odaklanmakta. Eserde kimyasallarına göre gübre çeşitleri anlatıldıktan sonra hangi ürüne ne kadar gübrenin gerektiği aktarılmakta. Diğer yandan görsel kullanılmayan eser, istatistik verileri ve tablolarıyla da somutlaşıyor. Bkz. Kiryako Ligor, *Çiftçi Cüzdanı: Gübrecilik* (Balıkesir: Cemil Efendi Matbaası, 1911).

[58] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 9.

> Bir tarla ne kadar zaman boş bırakılırsa bırakılsın hâsılâtın ondan alıp götürdüğü kuvvetler ona geri verilmiş ve toprak boş bırakıldığı için kuvvetlendirilmiş olmaz. Topraklara kuvvet veren buğday ve arpa gibi hâsılâtın aldığı şeyleri tamamlayan gübrelerdir. Bir çiftçi iman etmelidir ki gübresiz zirâ'at olmaz.[59]

Sıcak, soğuk bütün toprakların kum, kil, kireç ve ot çürüklerinden oluştuğunu belirten yazar, kumlu toprakların yüzde 80'nin kumdan, kireçli toprakların iseyüzde 50'sinin kireçten meydana geldiğini aktararak iyi bir toprakta binde 10 kadar kireç, binde 1 kadar azot olması gerektiğini vurgulamakta.[60] Hüseyin Kazım'a göre toprağın azot, hamız fosfor, potas, kireç yoğunluğu yeterliyse, hava koşulları düzgünse, gübre ihtiyaca göre verilmişse rekolte artabilirdi.[61]

Bu noktada yazar, gübre konusunda köylüyü şu şekilde bilinçlendiriyor:

> Mesela buğdayın bir topraktan azotla hâmız fosfor aldığını biliyoruz. İkinci defa yine o yerden çok buğday alabilmek için o yere buğdayın aradığı şeyleri yani azot ile hâmız fosforu vermeliyiz. Bunu veremeyecek olursak tarlamız yavaş yavaş kuvvetten düşer ve bize artık buğday yetiştirmez.[62]

Görülebileceği üzere Hüseyin Kazım, istatistiki verilerden, sade bilimsel anlatımlardan ve neden-sonuç ilişkilerinden yararlanarak pozitivist bir aktarım yapmaktadır. Ona göre, buğday hasadı kaldırılan bir tarlaya toprağı ve hayvanları besleyen tirfiller, yoncalar, baklalarekildiğinde çok yönlü kazanımlar elde edilebilirdi.[63]

> Kumsal ve hafif toprakları katılaştıran killi yerleri yumuşatan bütün topraklara azotu ve hâmız fosforu veren gübredir. Dâ'imâ hatırda tutmalıdır ki iyi ve besleyici bir gübre iyi ve besleyici otlardan olur. İyi gübre alınmak için hayvanlara böyle otlardan yedirilir.[64]

Yazar, hayvanlardan elde edilen sağlıklı çiftlik gübrelerinin doğru şekilde saklanmasının önemini de hatırlatıyor.

> Gübreler yığınların üstüne atıldıkça ayakla çiğnenip bastırılır ve çok defa yığın bir duvarın önünde yapılır ve üzeride örtülür. Böyle saklanan gübreler iyi çürür ve yanar ve kuvvetini kaybetmez. Çukura toplanan sularla yığınlar ara sıra sulanır ki o zaman gübre daha iyi yanar.[65]

Hüseyin Kazım, yeşil gübreleri anlatırken tirfillerin, evliya otlarının ve yoncaların köklerinde bulunan mikroskobik canlılara da değiniyor. Yazar, tirfillerin köklerindeki su kabarcıklarında bulunan bu mikroskobik canlıların

[59] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 10.
[60] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 12-13.
[61] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 13-14.
[62] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 16.
[63] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 17.
[64] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 18.
[65] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 18.

havadaki azotu alarak toprağa verdiklerini köylülerin zihninde canlandırmakta.[66] Neden-sonuç ilişkisine dayanan basit bilimsel anlatımlarla köylünün bilgi birikimine seslenen yazar, zirai üretimde doğallığa da dikkat çekmekte. Ona göre, azot ve fosfor miktarı hayvansal ve yeşil gübrelerle yani doğal gübrelerle tamamlanamadığında kimyevi gübrelere başvurulmalıydı.[67]

Topraktaki eksikliklerin sadece gübreyle giderilemeyeceğini anlatan yazar kirece de değinmekte. Sönmemiş kireç ve sönmüş kireç olmak üzere kireci iki türe ayıran Hüseyin Kazım şunları söylüyor:

> Kireç, fırınlarda yakılan taşlardan çıkar fırından çıkan taşlar bir müddet olduğu gibi kalır, bunlara sönmemiş kireç derler. Bir kireç taşının üzerine biraz su atılacak olursa beyaz bir duman çıkar ve kireçte kabarıp toz haline gelir. Bunada sönmüş kireç denilir.[68]

Diğer yandan meyilleme yapılacak toprağın yaşlığının yüzde 25'ten az olmamasını öneren yazar, fazla sulamanın gübreyi çürüteceğini hatırlatmayı da unutmuyor. [69]

B. Toprağın Ekime Hazır Hale Getirilmesi ve Zirai Aletler

Tarımda makineleşme XX. yüzyıl Türkiye tarihinin önemli tartışma konularından birisidir. Yazılan ziraat kitaplarında Batı kökenli makinelerinin görselleri[70] sıklıkla kullanılmıştır. Dönemin yerli kitaplarına[71] da yansıyan bu

[66] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 20.

[67] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 21-22.

[68] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 23.

[69] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 24-25.

[70] Ziraat makinelerini anlatan yabancı eserlerden birisi *Farm Machinery and Farm Motors* adlı kitaptır. J. Brownlee Davidson ve Leon Wilson Chase tarafından hazırlanan 511 sayfalık bu çalışmada yayımlandığı dönemin tarım aletlerinin çoğunun görsellerini ve zenginleştirilmiş anlatımlarını bulabilmek olasıdır. Bkz. J. Brownlee Davidson ve Leon Wilson Chase, *Farm Machinery and Farm Motors* (New York: Orange Judd Company, 1914). Zirai makineleri ele alan eserlerden bir diğeri de *Practical Talk on Farm Engineerin* adlı çalışmadır. Clarkson tarım makinelerinde her gün karşılaşılan sorunları anlaşılır bir metinde gösterebilmek için kitabı hazırladığını belirtmiş. 223 sayfadan oluşan çalışmada resimler, fotoğraflar ve istatistiki bilgiler de var. Bkz. R. P. Clarkson, *Practical Talk on Farm Engineerin* (New York: Doubleday, Page Company, 1915).

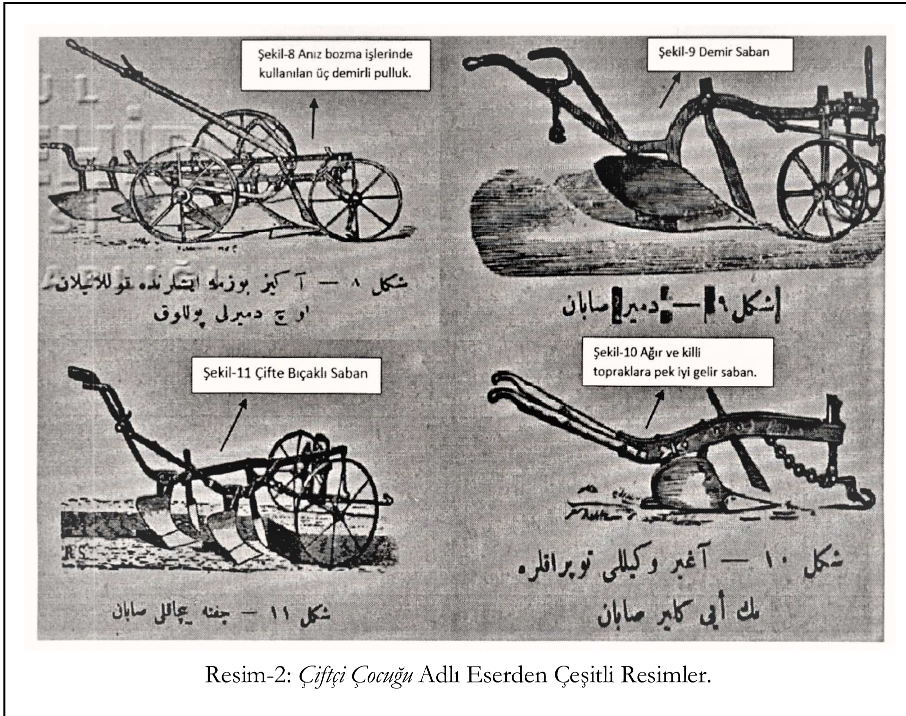
[71] Rafael Abdullah'ın 575 sayfadan oluşan *Ameli ve Nazari Alat-ı Ziraiyye* adlı eseri önemli bir çalışmadır. İçeriği ve resimleriyle niteliğini güçlendiren eser, çağdaş tarım yöntemlerini yansıtmakta. Gelişmişlik bağlamında makineleşme sorununa yaklaşan yazar, tarım makinelerinin sağlamlığının gerekliliğini anlatıyor. Örneğin Rafael, sıcak para ihtiyacı ile yenileme arzusunun Amerika'daki makineleri kalitesizleştirdiğini savunuyor. Bu çerçevede ona göre, sıcak para yoksunluğu ile deneyimsizlik düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nde uygulanabilecek en iyi yöntem sağlam makineler satın almaktır. Bu anlatım sonrasında zirai aletleri kategorileştiren yazar, görselleriyle eserini zenginleştirmekte. Bkz. Rafael Abdullah, *Ameli ve Nazari Alat-ı Ziraiyye* (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1329/1913). Diğer yandan Refet Samim'in yayımladığı *Alat-ı Ziraiyye* adlı eser de unutulmamalı. Rafael Abdullah'ınki kadar detaylı olmayan 141 sayfalık eserde de görselleriyle zirai aletler tanıtılmakta. Bkz. Refet Samim, *Alat-ı Ziraiyye* (İstanbul: Kitabhane-i Sudi, 1923).

durum Hüseyin Kazım'ın eserinin özgün noktalarındandır. Zirai aletlerin anlatımına ve görsellerine yoğun şekilde değinen yazar, bu aletlerle toprağın nasıl ekime hazır hale getirilebileceğine odaklanmakta. Aslında yazar, çiftçinin ve köylünün görsel hafızasına seslenen bu resimlerle çağdaş tarımı vurguluyordu. Hüseyin Kazım, zirai aletleri anlatırken bilimsel ve istatistiki bilgilerden uzaksade bir anlatımı tercih etmiştir. Zirai aletleri "toprağın yaşlığını koruyanlar", "tarladaki zararlı otları yok edenler" ve "gübreleri ve tohumları karıştıranlar" olmak üzere üçe ayıran yazar, ek olarak ekin bozma, adi sürme ve derin sürmeyi vurgulamakta. "Çiftçilikte bir fenâ ot üç iyi otu öldürür ve dördüncünün yerine geçer", "fenâ otlar fenâ çiftçilerin soyundandır"[72] cümlelerini alıntılayan yazar, kirletici otları zirai aletlerle temizlemeyi öneriyor.[73]

> Ekilecek tohumlar daha evvel kalbur makinelerinden çekilecek olursa bunların aralarındaki yabani ot tohumları ayrılır ve tarlaya böyle temizlenmiş bir tohum atıldığı zaman toprakta kirlenmez.[74]

Hüseyin Kazım'a göre, yabani otların temizlenebilmesi için zirai aletler doğru şekilde kullanılmalıydı. Örneğin, kara sabanların toprağı yeterince alt üst etmediğini belirten yazar, köylülere görselleştirdiği demir sabanları önermekte.[75]

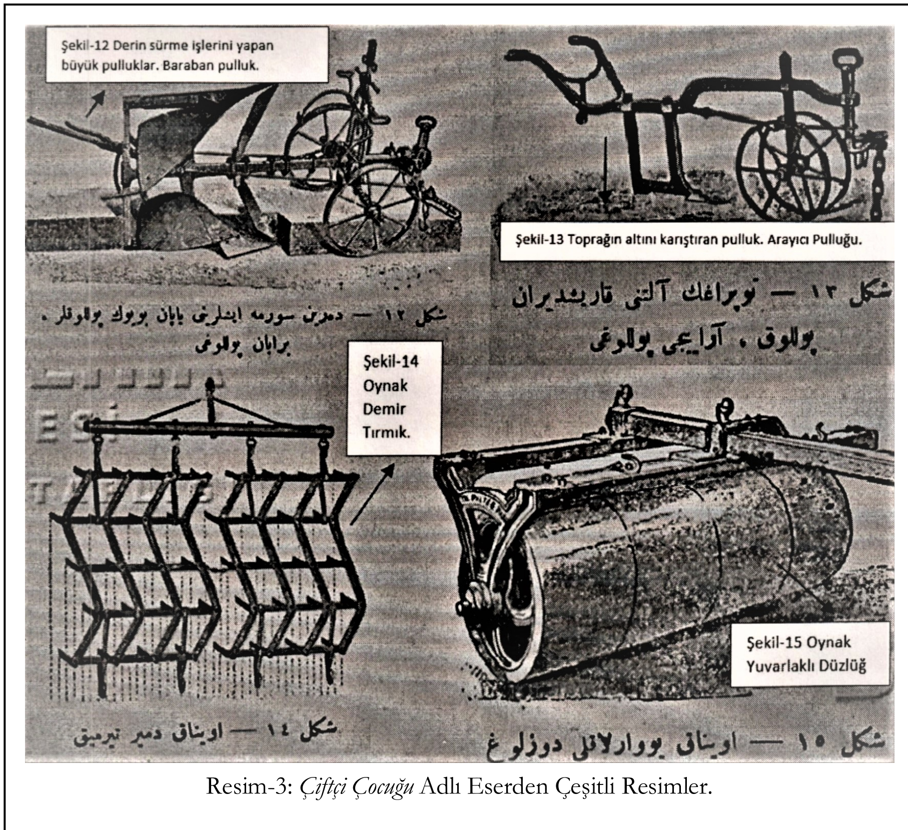

Resim-2: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

[72] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 26.
[73] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 26.
[74] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 27.
[75] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 28-29.

Bu arada, Hüseyin Kazım'ın görsellerin altına açıklayıcı tanımlamalar yapması bilgiyi somutlaştırabilme kaygısını göstermekte. 9. şekilde basit bir demir sabanı, 10. şekilde ağır ve killi topraklar için kullanılan sabanı, 11. Şekilde çifte bıçaklı sabanı tanıtan yazar, çifte bıçaklı sabanın ağır ve killi topraklarda iki çift öküz ya da beygirle kullanılabileceğini hatırlatmakta.[76] Derin sürme işlerinde kullanılan pullukları ise yazar şu şekilde anlatıyor:

> Çapalanacak otlardan biri ile patates, pancar gibi köklü sebzeler dikilebileceği zaman tarlaları bu büyük pulluklarla derin sürmelidir. O vakit toprak daha alt tabaklarına kadar sürülmüş ve yumuşatılmış olur. O zaman tarla daha çok yaşlık tutar ve otların kökleri de derine gider.[77]

Resim-3: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

Ek olarak 12. şekilde derin sürmede kullanılan pullukları, 13. şekilde toprağın altını karıştıran arayıcı pullukları örnekleyen yazar, uzaktan görünüşüne göre düz sürme, tahtavari sürme ve balıksırtı sürme yöntemlerinde de bahsediyor. Düz sürmede tarlada boş bir çizgi görülmezken, tahtavari sürmede sürülen bölgeler

[76] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 29.
[77] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 31.

kalın çizgilerle ayrılır, balıksırtı sürmede ise bölgeler dar ve balıksırtına benzer çizgilerden oluşur.[78] Yazar, "tırmıklama ve sürgüleme" süreçlerinden de bahsetmekte. 14. şekilde gösterilen oynak demir tırmığın gübreleri karıştırmak, tohumları örtmek, ot köklerini toplamak, tezekleri ufaltmak gibi önemli görevleri olduğunu hatırlatan yazar, 15. şekilde ise sürgü çekmekte, toprağı düzletmekte ve tezekleri kırmakta kullanılan oynak yuvarlak loğları resmediyor.[79] Hüseyin Kazım, toprağı havalandıran, fena otları söken, gübreleri karıştıran, bir günde 30-40 dönüm çapa yapabilen makineleri de anlatıyor.[80] Görüleceği üzere Hüseyin Kazım, önemli bilgiler, öneriler ve uyarılar vererek ekim sürecini zirai makineler bağlamında köylünün zihninde belirginleştiriyor. Yazar, eserinin ilerleyen sayfalarında da yer yer zirai aletleri resmedecektir.

C. Toprağın Ekilmesi ve Zirai Ürünler

Hububat konusuna başlamadan önce yazarın bundan sonraki anlatımlarında yer yer tekrara düştüğünü hatırlatmakta yarar var. Hüseyin Kazım ya metodolojik eksilik nedeniyle ya da konuları kavratabilmek için aynı konuları tekrarlıyor. Açıkçası bu durum, metodolojik eksiklikten ziyade köylüye temel noktaları kavratabilmekle alakalı görünmekte. Hüseyin Kazım hububat konusuna "Münâvebe-i zirâ'at (ekim nöbeti)" yöntemiyle başlamakta.[81] Yazarın değindiklerinin toplamına işaret eden bu yöntem, temizlenen toprağa ekilecek farklı bitkilerle azotun ve fosfatın yeniden kazandırılmasını amaçlar. Yazar, ekim nöbetini anlatırken köylülere iki yönlü temizlikten bahsediyor. Yazar, "temiz toprağa temiz tohum"[82] olarak ifade ettiği bu durumu şöyle anlatıyor:

> Çiftçilikte "temiz toprağa temiz tohum" denir dâ'imâ hatırda tutulacak bir söz vardır. Tarla vaktiyle temizlenemeyecek olursa ekinleri ot boğaz ve pek az mahsûl alınır. Diğer taraftan temizlenmeyen ve yabanî ot tohumlarıyla karışık bir buğday veya arpa tarlayı yeni baştan kirletir ve daha evvel yapılan nadasların, çapalama işlerinin bir faydası olmaz.[83]

Yazarın, ziraat eğitiminin kadınlara yönelik boyutunu da unutmadığı söylenebilir.[84] Hüseyin Kazım'a göre, sümüklüböceklerin sümüklerinin olduğu yerlere

---

78 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 30-31.
79 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 33-34.
80 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 35-36
81 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 37.
82 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 39.
83 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 39.
84 *Kadınlara Ameli Sanayi-i Ziraiyye Dersleri* adlı eser cüzler halinde İhsan Onnik tarafından yayımlanmıştır. 1915-1916 yılları arasında sütçülük, tereyağcılık, peynircilik, tavukçuluk, arıcılık, ipekçilik, ekmekçilik, nişastacılık ve bahçıvanlığa değinen bu kitapçıklarda kadına ekonomik görev tanımlamaları yapılmakta. Örneğin gül yağcılığı üzerine yayımlanan kitapçık, gül çeşitlerini, gül ekimine uygun arazi ve iklimi, güllerin toplanması ve gülyağının çıkartılmasını görselleriyle anlatıp üretim ile kadını bütünleştirmekte. Bkz. İhsan Onnik, *Kadınlara Ameli Sanayi-i Ziraiyye Dersleri: Gül Yağcılığı* (İstanbul: Maarif-i Umumiyye Nezareti, 1332/1916).

kireç dökülmesi, soğuk nedeniyle kabaran topraktan çıkan köklerin tekrar toprağa gömülmesi, ilkbahar yağmurlarıyla kabuk bağlayan toprağın demir tırmıklarla havalandırılması, tohumlarını dökmeden önce nisan sonlarında yabani otların çapalanması, deve dikeni, yabani hardal, gelincik, karamuk, zerdali dikeni gibi zararlı otların ayıklanması gibi görevler kadınlara aittir.[85]

Hüseyin Kazım, bundan sonraki sayfalarda görselleriyle hububatları, bitkileri ve otları kısaca tek tek tanıtmakta.[86] İlk olarak buğdaya değinen yazar, sert ve yumuşak buğday türlerinden bahsederek "sürme" hastalığı konusunda köylüleri uyarmakta:

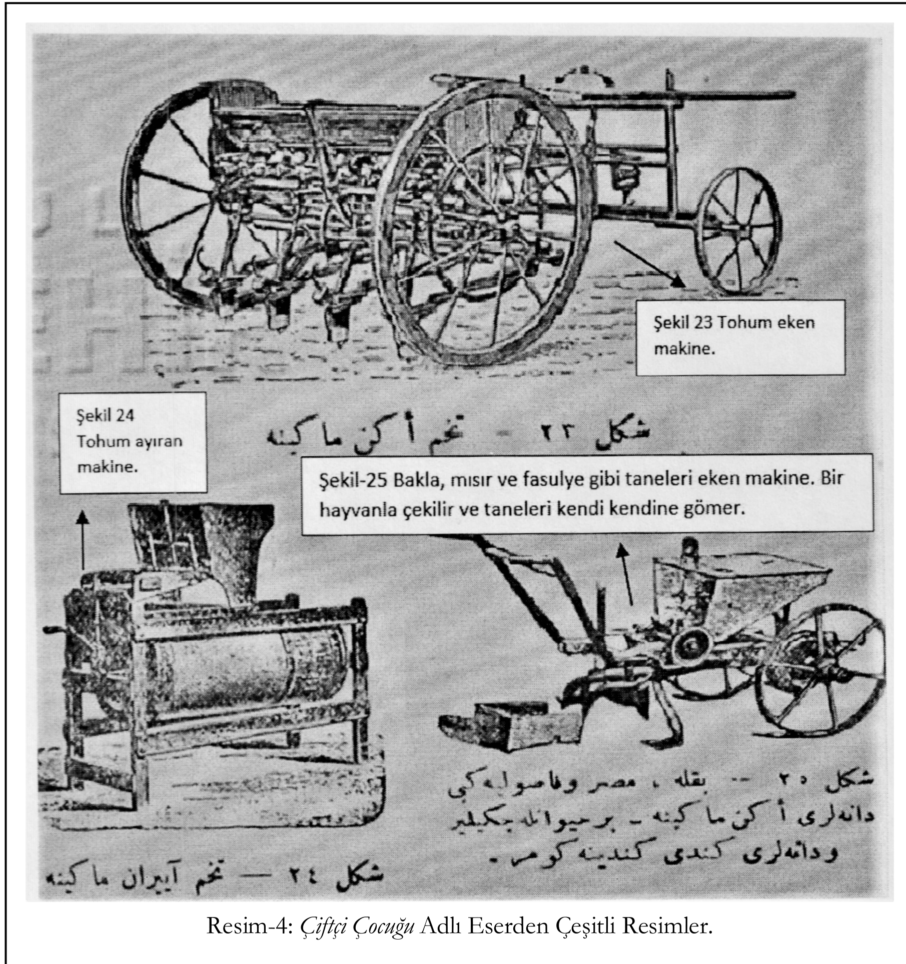
> Buğdaylarda "sürme" denilen bir hastalık vardır, buna tutulan daneler siyahlanır ve el ile sıkıldığı zaman toz haline gelir. Buna karşı tohumluk buğdayları bir fıçıya veya başka bir kaba koymalı ve üzerine su doldurulmalıdır. Sürmeli daneler suyun yüzüne çıkar ve bunlar toplanıp atılır. Fakat hastalığa karşı en iyi tedbir tohumluk buğdayı kireç suyla ıslatmaktır.[87]

Buğday yetişmeyen topraklar için çavdarı[88] öneren yazar, hayvancılık için önemli olan yulafa ise kömür hastalığının bulaştığını hatırlatıyor. "Yulaflarda kömür hastalığı olur. Bu hastalık bazen buğdaylarda ve arpalarda da çıkar ve başakların üzeri siyâhlanır. Bunun için en iyi çare hastalık getiren tarlaya birkaç seneler başka şeyler ekmemelidir."[89]

---

[85] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 42.
[86] Hububatlar üzerine yazılmış yerli-yabancı kitaplar da bulunmakta. Yabancı kitaplara *Examining and Grading Grains* adlı kitap örnek verilebilir. Buğday, arpa, yulaf ve mısırı resimleri ve özellikleriyle tanıtan 64 sayfalık eser bilimsel bir karaktere sahip. Bkz. T. L. Lyon ve E. G. Montgomery, *Examining and Grading Grains* (Nebraska: 1904). Hamdullah Emin *Karabuğday Yahut Türkmen Buğdayı* adlı çalışmasında patates ekimini özendiren kitaplarla karşılaştırıldığında buğday ekimini özendiren kitapların azlığını eleştiriyor. Türkmen Buğdayının nasıl öğütüleceğini, sevdiği ve sevmediği toprak türlerini, nasıl ekilip ne zaman toplanacağını anlatan yazarın eseri 55 sayfa. Resimlere ek olarak karabuğdayın besin değeri yüzdeleriyle verilmiş. Bkz. Hamdullah Emin, *Karabuğday Yahut Türkmen Buğdayı*, (İstanbul: Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1334/1918). Buğday ve Arpa hakkında genellemeler yapan bir başka kitapçık ise daha ileri bir tarihte 1928'de yayımlanmıştır. Ahmed Edib'in *Buğday ve Arpa Ziraatı Islahı Hakkında* adlı çalışması 38 sayfadan oluşuyor. Ahmed Edib yüksek rekolte için fazla para harcanmasına gerek olmadığını aktarıyor. Ona göre bilgi sayesinde daha az parayla daha fazla ürün alınabilirdi. Bir ürünü ekmeden önce o ürünü eken yakın coğrafyaların kapasitesini araştırmak doğru bir yöntemdir. Buğday ve arpa çeşitlerinin niteliği, bu ürünlerin ekildikleri toprağın özellikleri, toprağın hazırlanması, buğday ve arpa hastalıkları, tohumluk buğday ve arpanın belirlenmesi yazarın değindiği noktalardır. Ayrıca, eserde sınırlı olmakla beraber resimler ve istatistikler de kullanılmış. Bkz. Ahmet Edib, *Buğday ve Arpa Ziraatı Islahı Hakkında* (İstanbul: Hamiyet Matbaası, 1928).
[87] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 43.
[88] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 44.
[89] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 45-46.

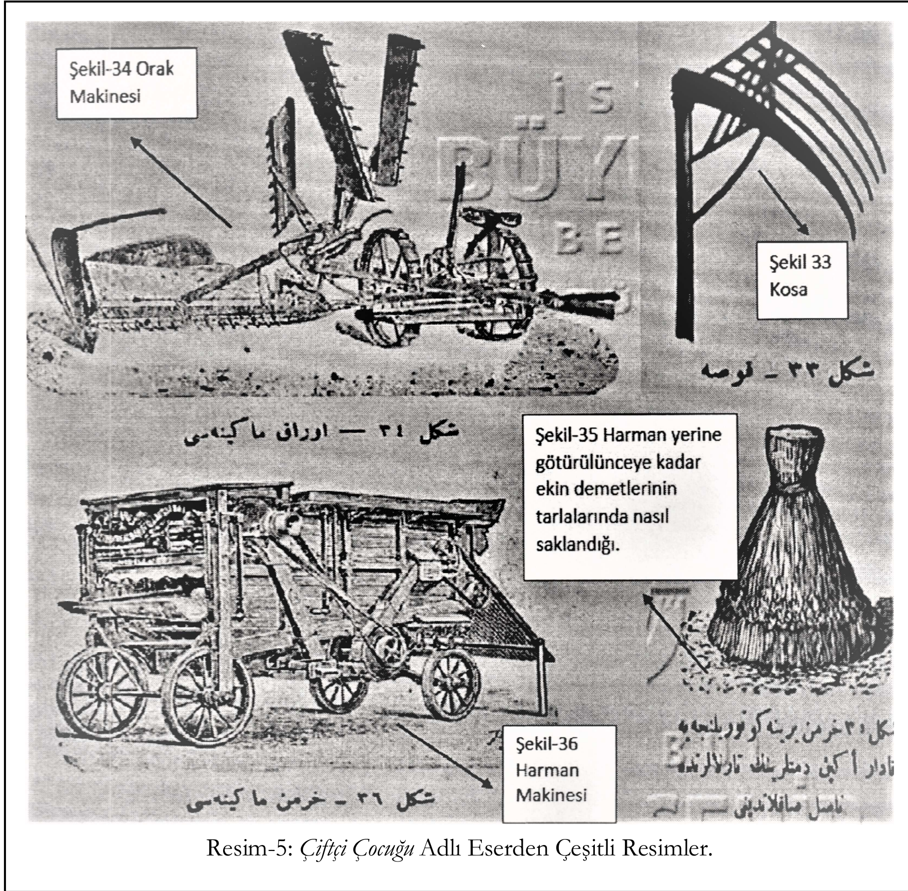
Resim-4: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

Elle saçılan tohumların zamanla çürüdüğünü standart ekim yapan makinelerin ise bu sorunu çözdüğünü anlatan yazar; 23, 24, ve 25. resimlerde tohum ekim makinelerinitanıtıyor.[90] Konuyla ilgili yazar şunları söylüyor:

> Fakat bu tohum makineleri (şekil 23) temiz ve tezekleri kırılıp sürgülerle bastırılmış ve güzelce temizlenmiş bir toprakta işler. Bunların bir nevî vardır ki daneleri müsâvî açıklıkta toprağın yüzüne bırakır ve bu danelerde bir demir tırmıkla toprağa gömülür. Bizim şekil 23'te resmini gösterdiğimiz tohum makinesi daneleri toprağın içine gömer ve bastırır.[91]

Benzer şekilde Hüseyin Kazım, el orağı kullanıldığında yaşanan ürün kaybının bir çift öküz ile 20-25 dönüm alanı biçebilen 33. şekildeki makineyle giderilebileceğini aktarmakta. 35. Şekilde harman yerine gönderilene kadar demetlerin

[90] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 40-42.
[91] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 41.

Resim-5: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

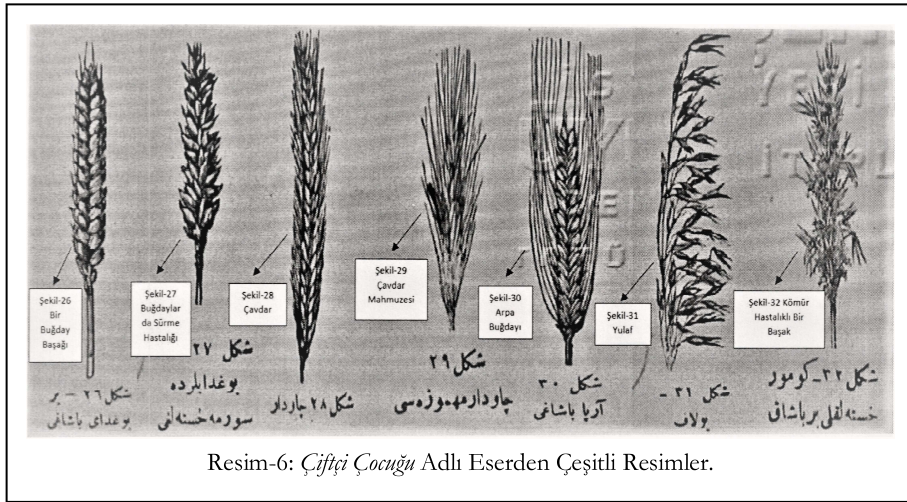
nasıl korunabileceğini gösteren yazar, 36. şekildeki harman makinesini ise şu şekilde anlatıyor: "Büyük çiftliklerde harmanlar buhar kuvvetiyle işleyen makinelerle yapılır, bunlar sapları döküp saman yapar ve hubûbatı da ayırır. Bir makine ile bir günde dört yüz İstanbul kilesi arpa ve 250-300 kilo buğday çıkarılabilir."[92]

Hüseyin Kazım pirinç, patates, pamuk, tütün gibi ticari değeri yüksek zirai ürünleri "Yazlık ve Nadaslık Ekilen Otlar" adı altında görselleştirerek tanıtıyor. Mısırın boyuna ve rengine göre çeşitlendiğine değinen yazar, şunları aktarmakta:

> Sulanan topraklarda, derelerin etraflarında bunların bıraktıkları meyillerden vücûda gelen yerlerde ve bütün kuvvetli tarlalarda iyi mısır olur. Mısır ilkbaharda don ve soğuklar geçtikten sonra ve bâzı yerlerde hazirana kadar havası müsâ'id olan yerlerde de anız üzerine ekilir.[93]

[92] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 48.
[93] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 50.

Resim-6: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

Yazar, pirinci[94] anlatırken sıtmaya karşı köylüleri uyarmakta.[95] Erkek ve dişi iki türünün bulunduğunu vurguladığı kenevir hakkındaysa yazar şunları söylüyor:

> İpliklerinden çuval gibi şeyler yapılır, faydalı otların biridir. Dünyanın her yerinde ketenden daha ziyade ekilir. Derin, kuvvetli, iyi sürülmüş ve gübrelenmiş bir toprak ister.[96]

Hüseyin Kazım keteni anlatırken yine köylüleri uyarmakta. Buna göre sararan fidanlar geç çıkartıldığında tohum kaliteli iplik kalitesiz, erken çıkartıldığında ise iplik kaliteli tohum kalitesiz olmaktadır.[97] Yazarın önemsediği ürünlerden birisi de patatestir.[98] Yüksek besin değeri ve rekoltesi nedeniyle geniş kesimlerin gözdesi haline getirilen patates hakkında da kitapçıklar

---

[94] S. A. Knapp tarafından *Rice Culture* adlı bir çalışma yayımlanmıştır. 30 sayfadan oluşan eserde pirinç üretimi resim kullanılmaksızın yer yer istatistiki bilgilerle anlatılmakta. Bkz. S. A. Knapp, *Rice Culture* (Washington: Government Printing Office, 1910). Pirinç üzerine yazılan yerli eserlerden birisi Ticaret ve Ziraat Nezareti Kitabhanesi tarafından çıkartılan *Pirinç Ziraatı ve Pirinç Kanunu* adlı çalışmadır. Resim ve istatistik kullanılmayan eserde pirincin kökeni ve çeşitleri, ekilmesinde uyulacak kurallar, tarlanın hazır hale getirilmesi, hasat zamanı, pirinç hastalıkları ve pirinç kanunu 16 sayfada vurgulanıyor. Bkz. Ticaret ve Ziraat Nezareti Kitabhanesi, *Pirinç Ziraatı ve Pirinç Kanunu* (İstanbul Serviçen Matbaası,1914).

[95] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 51.

[96] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 52.

[97] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 53.

[98] Morter F. Barrus ve Daniel Dean'in hazırladıkları *The Potato* adlı kitap patates ekimi hakkında oldukça detaylı bir çalışma. 318 sayfadan oluşan eser resimleri, grafikleri, haritaları ve istatistikleriyle özgün bir konuma sahip. Yazarlar patatesin tarihini ve önemini aktardıktan sonra patates üretiminin inceliklerine odaklanıyorlar. Bkz. Morter F. Barrus ve Daniel Dean, *The Potato*, (New York, The Macmillan Company, 1917).

yayımlanmıştır.[99] Adapazarı'nda patatesin ekildiğini özellikle belirten Hüseyin Kazım, köylüleri patates hastalıklarına karşı uyarıyor:

> Yeni topraktan çıkan patatesleri korumak için birkaç gün tarlada bırakılır ve sonra yığın halinde saklanır. Bunun bir hastalığı vardır ki yaprakların ve dalların üzerinde birçok siyâh lekeler yapar ve mahsûlü bozar, bunun ilacı göz taşıdır.[100]

Kâr bırakan bir ürün olarak tanımladığı tütünün potaslı ve kırmızı toprakları sevdiğini belirten yazar[101], hayvan yemi olarak kullanılan yer elmasının ise kolay kolay topraktan uzaklaştırılamadığını hatırlatıyor.[102]

Haşhaş, mercimek, fiğ, burçak, nohut, fasulye, bezelye, bakla, fol bakla ve havuç[103] bitkilerini de resimleriyle değerlendiren Hüseyin Kazım, şeker pancarı ve pamuğu biraz daha detaylandırıyor.[104] Buğday ve arpa hasatlarının sonrasında şeker pancarı ekilmesinin rekolteyi yükselteceğini aktaran yazar, killi toprakları

---

[99] Sezaizade Ahmet Hikmet, Antoine A. Parmantier'in *Patates* başlıklı kitabını çevirerek yayımlamıştır. 64 sayfalık eserde, Avrupa'da patatese karşı oluşmuş olan negatif bakış açısı kırılmaya çalışılmıştır. Bkz. Sezaizade Ahmet Hikmet, *Patates* (İstanbul: Kaspar Matbaası, 1309). N. Kiryako'nun 16 sayfalık kitapçığı da patates üretimine odaklanmakta. Yazar, *Patates Ziraatı ve Kimyevi Gübre* adlı çalışmasında patatesi tanıttıktan sonra patates ekilecek toprağın gübrelenmesini, patatesin ekilmesini ve toplanmasını kısaca anlatmakta. Yer yer istatistiki bilgiler verilen eserde resim bulunmamakta. N. Kiryako, *Patates Ziaati ve Kimyevi Gübre* (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1331/1915). Zengin içeriğiyle patates üzerinde kaleme alınan bir başka eser ise R. Tevfik'e aittir. Az masrafla nasıl daha fazla patates üretilebileceğine odaklanan 64 sayfalık çalışmada, patatese uygun iklim ve toprak, patatesin çeşitleri, toprağın nasıl gübreleneceği, hasadın nasıl kaldırılıp korunacağı, bahçede patates yetiştirme yöntemleri ile patates hastalıkları irdeleniyor. Bkz. R. Tevfik, *Patates Ziraatı* (İstanbul: Kitabhane-i Suudi, 1923).

[100] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 54-55.

[101] Batı'da tütün üzerine hazırlanan çalışmalardan bir tanesi A. D. Shamel'e aittir. *Tabacco Breeding* adlı 71 sayfalık çalışmada tütün ziraatının incelikleri bilimsel veriler ve fotoğraflarla detaylandırılmış. Bkz. A. D. Shamel, *Tabacco Breeding* (Washington: Government Printing Office, 1907). Spesifik yerli ziraat kitapları tütün üzerine de yayımlanmıştır. Ligor ve Kiryako'nun resim kullanılmayan *Tütün Ziraatı ve Kimyevi Gübre* adlı 31 sayfalık eserinde Latince kelimeler parantez içinde. Tütün tohumlarının fidelendirilmesi, fidelerinin muhafazası, ekilecek toprağın hazırlanması ve gübrelenmesi, kimyevi gübre kullanımı, tütünün tarlaya ekilmesi, yapraklarının terbiyesi anlatılan konulardır. Bkz. N. Ligor ve Kiryako, *Tütün Ziraatı ve Kimyevi Gübre* (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası,1330/1914).

[102] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 56-57.

[103] German Kali Works tarafından basılan *Farmers' Guide* adlı çalışma hemen hemen bütün ziraat bitkilerini değerlendiriyor. Gübrelemenin önemi anlatıldıktan sonra 159 sayfalık kitapta alfabetik sırada resimler ve önerileriler veriliyor. Bkz. German Kali Works*, Farmers' Guide* (New York: Tarihsiz). Bu çalışmanın yerli versiyonu ise *Ameli Bahçıvanlık* olabilir. Üzerinde tarih bulunmayan 55 sayfalık eserin ilk sayfalarında bostanların nasıl hazırlanacağı, hangi aletlerin kullanılacağı resimleri ve istatistikleriyle anlatılırken, sonraki sayfalarda yetiştirilebilecek sebzeler tanıtılmakta. Yazar, eserin kapağında *Toprak Mecmuası*'nın başyazarı olduğunu belirtmiştir. *Toprak Mecmuası* 1914 ve 1924 yıllarında olmak üzere iki seri yayımlandığına göre eser bu iki tarihten birisine karşılık gelmekte. Bkz. A. Ferid, *Ameli Bahçivanlık* (İstanbul: Çiftçi Kitabhanesi, Tarihsiz).

[104] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 57-69.

Resim-7: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

seven şekerin pembe, yeşil, beyaz ve sarı renklerinin bulunduğunu da hatırlatıyor.

> Şeker pancarları çok kurak veya yaş havadan hoşlanmaz. Bunun ekileceği toprağa çok gübre verilir. Bu gübrede tamamıyla yenmiş olmalıdır. İlk senede ara sıra düşen yağmurlardan kökler irileşir. Şeker yapan yapraklardır.[105]

Stratejik ürünlerden birisi olan pamuk[106] Osmanlı Devleti'ninde önemli ihraç kalemlerinden birisidir. Hüseyin Kazım, pamuğun zararlı otları ayıklanmış, de-

[105] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 65.

[106] George Bigwood'un *Cotton* adlı kitabı pamuk üretimini anlatmakta. 204 sayfalık çalışmada pamuğun tarihçesi ve pamuk üretiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği fotoğraflar ve sayısal verilerle detaylandırılmış. Bkz. George Bigwood, *Cotton* (London: Constable and Company Ltd., 1918). Pamuk üzerine yazılan yerli incelemelerden birisi Sabun İstepenyan'a aittir. İstepenyan'ın *Pamuk Ziraatı ve Ticareti* adlı eseri 456 sayfadır. Osmanlı köylüsü bilgilenmedikçe doğru ziraatın mümkün olmayacağına inanan yazar, pamuğun özelliklerini, tarihini, nasıl ekileceğini, nasıl toplanacağını, nasıl satılacağını, zengin içerikler, istatistikler ve resimlerle anlatmakta. Ayrıca yabancı kelimelerin Latince halleri parantez içinde verilmiştir. Açıkçası, İstepanyan'ın eseri ziraat tarihi üzerine çalışacaklar için ana kaynak niteliğindedir. Bkz. Sabuh İstepanyan, *Pamuk Ziraatı ve Ticareti* (İstanbul: Keteon Bedresyon Matbaası, 1330/1914). Orman ve Maadin Nezareti de *Pamuk Ziraatı* adlı 32 sayfalık bir kitapçık yayımlanmıştır. Pamuk ekimi için uygun olan topraklar, tohumların ekimi, fidanların tımarı, fidanların böceklerden-hayvanlardan korunması ve pamuk hastalıkları resim ya da sayısal veri

mir, potas ve fosfor açısından zengin toprakları sevdiğini, çok su verilirse koza bağlamadığını, ekildikten 140-150 gün sonra toplandığını, çekirdeklerinin hayvan yemi olarak kullanıldığını vurgulamakta: "Göllü suda ıslanan tohumlar sekiz, olduğu gibi ekilen çekirdekler on beş günde çıkar. Fidanlar bir iki yaprak olunca ilk çapa vurulur bundan on beş yirmi gün sonra ikinci çapanın vakti gelir ve bu aralık pek çok olan fidanlar koparılır."[107]

D. Çayırlar ve Çayır Otları

Çayırlar ve çayır otları Hüseyin Kazım'ın değerlendirdiği bir diğer konudur.[108] Bu başlık altında da genel bilgiler ve uyarılar veren yazar, yararlı çayır otlarını zirai aletlerle birlikte tanıtıyor. Çayır otların "neciliğe" ve "bakliye" olmak üzere ikiye ayıran yazar, çok kumlu ve killi topraklarda bu otların temizlenmemesinin ileride daha büyük sorunlar yaratabileceğini hatırlatıyor.[109] İlkbaharda çayırları havalandırabilmek için 58. şekildeki makinenin kullanılabileceğini belirten yazarşunları vurguluyor:

> Gübre sularının tabiî çayırlara pek iyi geldiğini evvelce söylemiştik. İyi çayır iyi ve çok ot verir, çok otla ziyâde hayvan beslenir bu yüzden de çok gübre alınır. Ziyâde gübre toprakları iyileştirir ve buğday ve arpa gibi hubâbatın miktarını arttırır. En iyi çiftçiler çayırlarına iyi bakan, sınaî çayır yetiştirenlerdir.[110]

62. şekilde çayır otlarını biçen makineyi tanıtan yazar, 63. şekilde ise kurutulmuş otları toplayan makineyi resmetmekte.[111] Ek olarak yazar, ilerleyen sayfalarda çayır otları hakkında şunları vurguluyor:

> Çayır biçildikten sonra mart ibtidâ'ilerine kadar hayvan otlatılabilir. Fakat çayırlar yaş iken hayvan bırakmak iyi değildir, kuruyan otlar ambarlardan ve otluklardan ziyâde açık havada daha iyi muhâfaza olunur. Bu usûl

kullanılmaksızın değerlendirilmekte. Bkz. Orman ve Maadin Nezareti, *Pamuk Ziraatı*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1327/1911).

[107] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 68.

[108] Çayırlar hakkında da kitapçıklar çıkartılmıştır. Çayırlar ve otlar üzerine Batı'da izlenebilecek eserlerden bir tanesi A. S. Hitchcock'a ait olan *A Manuel of Farm Grasses* adlı çalışmadır. 174 sayfadan oluşan kitapta yararlı ve zararlı pek çok ot resimleriyle tanıtılmakta. Bkz. A. S. Hitchcock, *A Manuel of Farm Grasses*, (Washington: 1921). Ticaret ve Ziraat Nezareti Kütüphanesi tarafından yayımlanan *Tabii ve Sınai Çayırlar* adlı 30 sayfalık kitapçıksa nöbetleşe tarımda çayırların önemine odaklanmakta. Avrupa ile Osmanlı Devleti'nde bulunan çayırları karşılaştıran eser, kendi haline bırakılmış çayırlar değil doğru zamanda doğru otlarla zenginleştirilmiş çayırlara değiniyor. Doğal çayırları tanımlayan eser, bu çayırların türlerini, bunlar üzerindeki iklimsel etkileri, ıslah edilme, toplanma ve kurutulma yöntemlerine vurguluyor. Sınai çayırlar bahsinde ise türleri anlatıldıktan sonra yonca, evliya otu ve tirfiller vurgulanmakta. Eserde özellikle yoncaya değinilmiştir. Bkz. Ticaret ve Ziraat Nezareti Kütüphanesi, *Tabii ve Sınai Çayırlar* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1335/1919).

[109] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 69-70.

[110] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 71-72.

[111] Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 73.

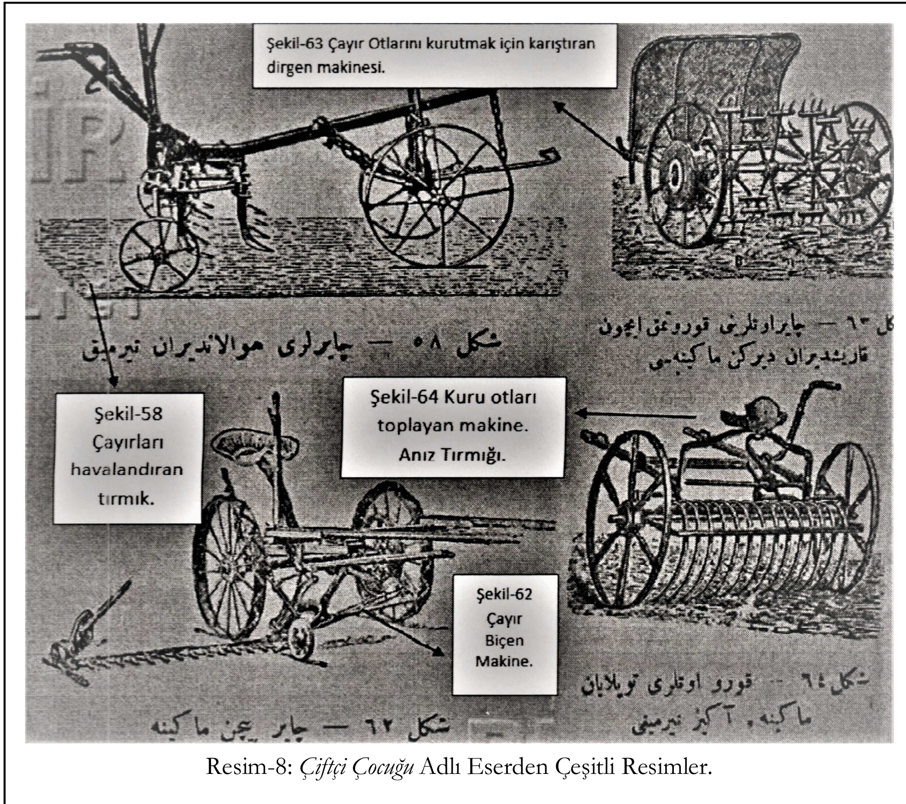

daha ucuz ve kolaydır. Ot yığınları çiftlik avlularında veya meranın bir tarafında yapılır.[112]

Yazar aktarımına şu şekilde devam ediyor:

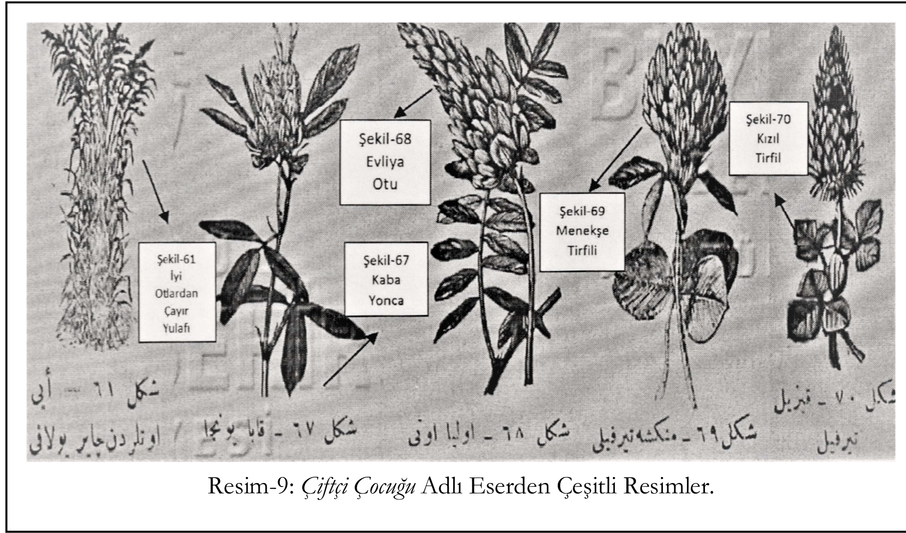
Ve aletlerine saman, dal gibi şeyler konulur. Yığınların topraktan biraz yukarı yapılması lazımdır, o zaman yaş almaz ve çürümez. Otları yuvarlak bir yığın şeklinde bastırırlar ve ortasına da uzun bir sırık geçirirler. Bu sırığın alet ucu toprağa gömülür ve bir ucu da yığınından dışarıda kalır.[113]

Yazar, sonraki sayfalarda çayır otlarını görselleriyle tanıtıyor. Kara yoncanın az yaş, derin topraklar sevdiğini vurgulayan Hüseyin Kazım, hayvanlara yedirilebilen bu otların ürünü alınan havuç ve pancar tarlalarına ekilebileceklerini vurguluyor. Örneğin kuvvetsiz, kireçli toprakları seven, kurağa dayanan evliya otu tarladan iki üç sene sonra biçildiğinde tarla buğday, arpa ekimine daha hazır hale gelmekte.[114] Menekşe tirfilini anlatırken ise yazar şunları ekliyor:

Resim-8: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

112 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 74-75.
113 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 74-75.
114 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 76-77.

Resim-9: *Çiftçi Çocuğu* Adlı Eserden Çeşitli Resimler.

> Fâsıla-i bakliyenin en iyi otlarından biridir. Sisli ve dumanlı yerlerden hoşlanır ve kışın dayanır. Kuraktan çok korkar. Kökü derine gider. Kireçli ve iyi buğday yetiştiren yerlerde çok ot yapar.[115]

Hüseyin Kazım'ın eserinde bahsettiği son bitki ise kızıl tirfildir. Yazar, kıştan hoşlanmayan bu otun ağustos ya da eylülde ekilmesini nisan sonlarında ya da mayıs başlarında ise kesilerek hayvanlara yedirilmesini öneriyor.[116]

Diğer yanda Hüseyin Kazım, çalışmasının "Çiftçi Öğüdü" başlıklı son bölümünde anlattıklarını neden-sonuç ilişkisinden hareketle basitleştirerek şu şekilde toparlamakta:

> İşte böyle başka başka otlar biri birinden sonra ekilecek olursa hiçbir yer boş kalmaz, topraklar kuvvetten düşmez ve hâsılât seneden seneye artar. Çiftçinin yüzü güler, topraktan aradığı ve Allah'tan beklediği bereketi bulur. Memleket ma'mûr olur, köylü şenlenir, bu iyilikleri veren **iyi tohum, iyi sürülmüş toprak, çok gübre** bu üç şeydir. Gübresiz çiftçilik olmaz, gübre çayır otlarıyla hâsıl olur, bu otlarla beslenen hayvanlar çok gübre verir, gübre hâsılâtı arttırır.[117]

V. Sonuç

II. Meşrutiyet yıllarında kamusalın artan gücü ve teknik yenilikler sayesinde bilgiye daha rahat ulaşılabildiği aşikârdır. Ancak burada belirleyici olan kamusalın hedeflerinin herkese ulaştırılabilip ulaştırılamadığıdır. Osmanlı Devleti'nin taşrasıyla, köylüsüyle, çiftçisiyle ne kadar iletişim kurabildiği, güç ilişkilerini nasıl

---

115 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 77.
116 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 78.
117 Hüseyin Kazım, *Çiftçi*, 79-80.

tasarladığı ya da köylüyü ve çiftçiyi gerçekten koruyup koruyamadığı toplumsal tarih çalışmalarının odak noktalarıdır. Yaygınlaşan eğitim ve iletişim olanakları düzleminde dönem aydınlarının ve bürokratlarının ziraat, köy, köylü tartışmalarına da yoğunlaştıkları söylenebilir. Formel ve informel kaynaklarda izlenebilen bu yoğunluk küresel ve yerel ölçeklerde tarımsal üretimin arttırılmasının hedeflendiğini göstermekte. Üretimi arttırabilmek için irili ufaklı pek çok ziraat kitabında köylüye ve çiftçiye pratik tarım bilgisinin yanında bilimsel verilerin ulaştırılması ise özgün bir tavırdır. Resimlerle, grafiklerle, istatistiki verilerle zenginleştirilen bu kitapların rekolte ile pozitivist ilkeler arasında bağ kurdukları söylenebilir. Açıkçası, iyiden iyiye belirginleşen ampirik, realist ve rasyonel ilkelerin şehirlerden köylere ulaşmasında ziraat kitapları da rol oynuyordu. Böylece hem formel hem de informel eğitim olanakları bağlamlarında kamusalın kontrolü altındaki bilgi yayıldığı gibi kamusalın dışındaki bilgi de çıkış noktaları bulmaktaydı. Diğer yandan, bu kitaplarla doğru yerde doğru bilgi, doğru yöntemlerle öğretildiği gibi öte yandan da kapitalist kazanım ile bilgi arasındaki bağ da kuvvetlendiriliyordu. Ziraat kitaplarıyla kurulan bu pragmatik ilişkiler ağı, belki de kırsala romanlardan daha çok seslenmiştir. Bu arada kamusala yansıyan pragmatik ilişkiler ağının tespitiyle karşılaştırıldığında kırsala yansıma biçimlerini yakalamanın pek kolay olmadığı da unutulmamalıdır. Bir ziraat kitabının nasıl yazıldığını, ilanının nasıl verildiğini, nasıl basıldığını, nasıl dağıtıldığını belgelerde, dergilerde, resmi tartışmalarda tespit edebilmek bu ziraat kitabının çiftçiye ve köylüye yansıttığı kazanımları belirlemekten daha kolaydır. Açıkçası kamusalın bilgiyi ulaştırma çabası incelendiği kadar bu bilginin ne kadar özümsenebildiği de değerlendirilmelidir.

Bilgiyle köyü bütünleştirerek rekolte ve vatandaşlık bağlamlarını güçlendirmeyi amaçlayan İttihatçılar için Hüseyin Kazım'ın hayat hikayesi, eserleri ve pratik çabaları somut bir örnektir. Köylüyü bilgilendirerek, bilinçlendirmeyi bu sayede üretimi arttırmayı amaçlayan yazar, bu amacını gerçekleştirebilmek için *Çiftçi Çocuğu* adlı kitabını Anadolu'ya ulaştırmıştır. Açıkçası arşiv belgelerinde, zabıt ceridelerinde ve dergilerde izlenen ortam, kamusal alanın sınırlarında köy, köylü, çiftçi ve ziraat kavramlarının kamuoyu potasında eritildiklerini göstermekte. Hüseyin Kazım'ın, 1913'te yayımladığı *Çiftçi Çocuğu* adlı eseri ise kamusalın taşraya araçsal yönelimini belirginleştirmekte. Kitabının ücretsiz dağıtılacağını beyan eden yazar, çalışmasını anlaşılır bir sıralamada sade, kafa karıştırmayacak bir dille hazırladığını söylüyor. Sık sık istatistiki verilere, kolayca uygulanabilecek bilimsel örneklere, tanıtıcı görsellere, uyarılara ve önerilere odaklanan yazar, neden-sonuç ilişkisine dayanan bilimsel, pragmatik bir ağ tasarlamakta. Aslında, resimler, sayısal veriler ve neden-sonuç ilişkileriyle güçlendirilen bu ağ; kamuyla bütünleşmesi arzulanan köylünün ve çiftçinin gideceği yolu da çiziyordu. Resmettiği yeni nesil zirai makineleri anlatırken yazarın sık sık bu aletlerin rekolteye etkilerine odaklanması özünde bu çizginin çağdaş dünyaya uzanan dinamiklerini vurguluyordu. Hüseyin Kazım'ın, doğru bilinen yanlışlar konusunda da köylüleri uyardığı görülmekte. Özellikle toprağın iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi sürecini

anlatırken yazar, eski yöntemlerin hatalarını belirginleştirerek çağdaş bilgiden yana güçlü bir tavır takınmakta.

Döneminin yerli ve yabancı ziraat kitaplarıyla karşılaştırıldığında *Çiftçi Çocuğu* da benzer bir dizgeden hareket etmiştir. XX. yüzyılın başlarında yayımlanan yerli ve yabancı ziraat kitaplarına bakıldığında bu kitapların "bilimsel ziraat kitapları", "basitleştirilmiş ziraat kitapçıkları", "bitkilere yönelik kitaplar" ile "toprağın güçlendirilmesine ve işlenmesine yönelik kitaplar" olmak üzere dört kategoride toplandıkları görülmekte. Hüseyin Kazım bu kategorilerden ikisinde yazmıştır. Yayımladığı "bilimsel ziraat kitapları" ziraat bilgisini, "basitleştirilmiş ziraat kitapçıkları" ise bilgiyi ulaştırabilme kaygısını açığa çıkartıyordu. Fransızca ve İngilizce kitaplarda da görsel kullanımının yoğun olduğu, bilginin benzer bir sıralamada aktarıldığı ve öğütler verildiği görülmekte. Hüseyin Kazım *Çiftçi Çocuğu* adlı kitabında doğru tarımın önemini vurguladıktan sonra toprağın gübrelerle güçlendirilmesini, ekime hazır hale getirilmesini, ekim nöbetini, ziraat aletlerini ve ekilebilecek ürünleri uyarılar, öğütler ve bilimsel verilerle vurguluyor. Hüseyin Kazım'ın *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü* adlı çalışması da gözden kaçırılmamalıdır. *Çiftçi Çocuğu*'ndaki Anadolu merkezli anlatım ikinci kitabın başlığında coğrafi algılamada yaşanan sembolik dönüşümle tamamlanmıştır. Bu dönüşümü belirginleştirecek çalışmalarda formel - informel dergilerin, kitap ve kitapçıkların kullanılması kuşkusuz yararlı olacaktır.

Sonuç olarak *Çiftçi Çocuğu* gibi kitaplar ve kitapçıklar ziraat ve eğitim tarihi üzerine çalışanlara yön tayin edebilirler. Eser, döneminin modern tarımsal üretim yöntemlerinin nelerden oluştuğunu kavratmaya çalıştığı kadar köy ve köylünün zihninde yaratılmak istenen kırılmaları da göstermekte. Ayrıca *Çiftçi Çocuğu* benzeri eserler eğitim tarihinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek yeni yöntemlere de işaret etmekte. Eğitim tarihi çalışmalarında kamu, iktidar ve desteklenmiş formel-informel olanaklar ön planda olduğu kadar daha az desteklenmiş ya da hiç desteklenmemiş formel ve informel olanaklar da değerlendirilmelidir. Bu çerçevede sosyal bilimcilere, eğitim tarihçilerine ve tarihçilere düşen görev, modernleşme sürecinin zihni ve kültürel yapılarda yarattığı farklılaşmayı bilginin dönüşümü bağlamında toplumsal tarihe katkı sağlayacak şekilde değerlendirebilmektir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA.DH.İD..,79-34-1, 14 Temmuz 1329(27 Temmuz 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-2, 13 Temmuz 1329(26 Temmuz 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-3, 24 Temmuz 1329(6 Ağustos 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-5, 21 Temmuz 1329(3 Ağustos 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-6, 15 Ağustos 1329(28 Ağustos 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-7, 10 Ağustos 1329(23 Ağustos 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-9, 31 Ağustos 1329(13 Eylül 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-10, 5 Eylül 1329(18 Eylül 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-11, 31Ağustos 1329(13 Eylül 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-12, 10 Eylül 1329(23 Eylül 1913).

BOA.DH.İD.., 79-34-13, 4 Eylül 1329(17 Eylül 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-17, 14 Eylül 1329(27 Eylül 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-19, 29 Eylül 1329(12 Ekim 1913).

BOA.DH.İD..,79-34-21,21 Kanun-ı Evvel 1329(3 Ocak 1914).

BOA.DH.İD..,79-34-27, 20 Nisan 1330(3 Mayıs 1914).

BOA.DH.İD..,79-34-28, 17 Nisan 1330(30 Nisan 1914).

M.M.Z.C., Devre:1, İçtimai Senesi:1, Cilt:3, İnikad:80, Celse:1, 13 Mayıs 1325 (26 Mayıs 1909), s.687.

M.M.Z.C., Devre:1, İçtimai Senesi:4, Cilt:1, İnikad:10, Celse:1, 22 Teşrinievvel 1327 (4 Kasım 1911), s.241.

M.M.Z.C., Devre:3, İçtimai Senesi:3, Cilt:3, İnikad:50, Celse:1, 5 Mart 1333 (5 Mart 1917), s.82.

İkincil Kaynaklar

A. Ferid. *Ameli Bahçivanlık*. İstanbul: Çiftçi Kitabhanesi, Tarihsiz.

A. Ferid. *Ziraat-i Hususiyye*. İstanbul: Çiftçi Kitabhanesi,1329/1913.

Ahmet Edib. *Buğday ve Arpa Ziraatı Islahı Hakkında*. İstanbul: Hamiyet Matbaası, 1928.

Akcan, Erol. "Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti," *Tarihin Peşinde*, no. 15 (2015): 161-183.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 1997.

Akşin, Sina. *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-I*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1997.

Alabaş, Ramazan. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İlk Mekteplerde İnsani ve Toplumsal Değerler Eğitimi: Resimli Yeni Musabahat-ı Ahlakiyye ve Medeniye Ders Kitabı Örneği". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 18, 36 (2019).

Albayrak, Nurettin. "Hüseyin Kazım Kadri". *TDV İslam Ansiklopedisi* 18 (1998): 554-555.

Alkan, Mehmet Ö. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1830-1924)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2000.

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çeviren Sosi Dolanoğlu. İstanbul: Metin Yayınları, 1995.

Arıkan, Rauf. *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.

Barrus, Morter F. ve Dean, Daniel. *The Potato*. New York, The Macmillan Company, 1917.

Berg, Bruce L., ve Howard Lune. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Çeviren Hasan Aydın. Konya: Eğitim Yayınevi, 2015.

Bigwood, George. *Cotton*. London: Constable and Company Ltd., 1918.

Burke, Peter. *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*. Çeviren Göktuğ Aksan. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1996.

Clarkson, R.P. *Practical Talk on Farm Engineering*. New York: Doubleday, Page Company, 1915.

Çiftçi Derneği. "Avrupa'da ve Memleketimizde Ziraat Tahsili". *Çiftçi Derneği*, 8 (11 Eylül 1336 [11 Eylül 1920]): 1-2.

Davidson, J. Brownlee ve Chase, Leon Wilson. *Farm Machinery and Farm Motors*. New York: Orange Judd Company, 1914.

Davies, Norman. *Avrupa Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Demir, Celal. "Türk Eğitim Sisteminde Zorunlu Temel Eğitimin Tarihi Gelişimi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, 2 (1999): 156-170.

Demir, Kenan. "Osmanlı'da Ziraat Dergiciliğine Bir Bakış (1880-1923)". *Turkish Studies*, 9 (2014): 387-401.

Dudley, Leonard M. *Kalem ve Kılıç*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997.

Emiroğlu, Kudret. "Trabzon'da XIX. Yüzyıldan XX. yüzyıla Kahvehane ve Kitabevi Bağlamında Toplumsal Tabakalanma, Kültür ve Siyaset". *Kebikeç*, 10 (2000): 187-222.

Ergin, Osman Nuri. *İstanbul Şehreminleri*. İstanbul: Şehremaneti Matbaası, 1927.

Ertem, Rekin. "Hüseyin Kazım Kadri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 349 (1981): 300-302.

Ethem Nejat. "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız?" *Yeni Fikir*, 14 (Ocak 1914): 587-593.

German Kali Works. *Farmers' Guide*. New York: Tarihsiz.

German Kali Works. *Fertilizer Guide*. Cuba, 1912.

Habermas, Jürgen. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. Çeviren Tanıl Bora. Mithat Sancar, İstanbul: İletişim, 2017.

Halligan, James Edward. *Fertility and Fertilizer Hints*. London: The Chemical Publishing, 1911.

Hamdullah Emin. *Karabuğday Yahut Türkmen Buğdayı*. İstanbul: Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1334/1918.

Hitchcock, A. S. *A Manuel of Farm Grasses*. Washington: 1921.

Hüseyin Cahit. "Köylüler İçin". 609 (30 Nisan 1326 [13 Mayıs 1910]): 1-2.

Hüseyin Kazım. *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1329/1913.

Hüseyin Kazım. *Çiftçi Çocuğu*. İstanbul: Matba'â-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1329 (1913).

Hüseyin Kazım. *Çiftçilik Nasihatleri*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1328/1912.

Hüseyin Kazım. *İlm-i Ziraat*. İstanbul: Hilal Matbaası, 1332/1916.

İhsan Onnik. *Kadınlara Ameli Sanayi-i Ziraiyye Dersleri: Gül Yağcılığı*. İstanbul: Maarif-i Umumiyye Nezareti, 1332/1916.

İmzasız. "Anadolu'da Bir Köyde Mühim bir Konferans". *Yeni Fikir*, 11 (1 Mayıs 1329 [14 Mayıs 1913): 354-359.

Kadıoğlu, Sevtap İshak. "Osmanlı Dönemi'nde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraiyye Nizamnamesi". *Kutadgubilig*, 8 (2005).

Kara, İsmail. "Bir Eski Zaman Efendisi Hüseyin Kazım Kadri". *Tarih ve Toplum*, 49 (1988): 9-14.

Karaömerlioğlu, Mehmet Asım. "Türkiye'de Köycülük". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, yazan Ahmet İnsel, 284-298. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. İstanbul: Nobel Akademik Yay., 2011.

Karpat, Kemal. *Osmanlı Modernleşmesi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002.

Kiryako Ligor. *Çiftçi Cüzdanı: Gübrecilik*. Balıkesir: Cemil Efendi Matbaası,1327/1911.

Knapp, S. A. *Rice Culture*. Washington: Government Printing Office, 1910.

Lyon, T. L. ve Montgomery, E. G. *Examining and Grading Grains*. Nebraska: 1904.

Mann Michael. The Source of Social Power: The Rise of Classes and Nation-states (1760-1914). New York: Cambridge, 2003

Mehmet Adil. "Köylülerimizin Maarif Duygusu". 1 (1 Kanun-ı Evvel 1333 [1 Aralık 1917]): 13-14.

Mehmet Arif. *Kıraat-i Ziraiyye*. İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye, 1322/1906.

Mesut Remzi. *Çiftlik Rehberi*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası, 1332/1912.

Mustafa Asım. "Köylülere Dair". *Sebilürreşad*, 374 (17 Teşrin-i Evvel 1334 [17 Ekim 1918]): 187-189.

Mustafa Satı. *Malumat-ı Ziraiyye*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1322/1906.

N. Kiryako. *Patates Ziaati ve Kimyevi Gübre*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1331/1915.

N. Ligor ve Kiryako. *Tütün Ziraatı ve Kimyevi Gübre*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası,1330/1914.

Naşid. *Sinai Gübreler: Suret-i Tertib ve İstimali*. İstanbul: Berberyan Matbaası, 1316/1900.

Odabaşı, İ. Arda. "İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü'nün Anadolu Köylüsü İçin Çıkardığı bir Yayın: Işık". *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 7 (2015): 13-31.

Orman ve Maadin Nezareti. *Pamuk Ziraatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1327/1911.

Osman Ferid. "Köy Mekteplerinde Hava Rasathaneleri". *Yeni Fikir*, 3 (15 Şubat 1327 [28 Şubat 1912]): 74-79.

Öbek, Ali İhsan. "Hüseyin Kazım Kadri Hayatı ve Eserleri". *Türk Dili*, 538 (1996): 448-455.

R. Tevfik. *Patates Ziraatı*. İstanbul: Kitabhane-i Suudi, 1923.

Rafael Abdullah. *Ameli ve Nazari Alat-ı Ziraiyye*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1329/1913.

Refet Samim. *Alat-ı Ziraiyye*. İstanbul: Kitabhane-i Sudi, 1923.

Roberts, John Morris. *Avrupa Tarihi*. Çeviren Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2015.

Sabuh İstepanyan. *Pamuk Ziraatı ve Ticareti*. İstanbul: Keteon Bedresyon Matbaası, 1330/1914.

Sezaizade Ahmet Hikmet. Patates. İstanbul: Kaspar Matbaası, 1309/1893.

Shamel, A.D. *Tabacco Breeding*. Washington: Government Printing Office, 1907.

Takiyüddin. "Eskişehir Refikimden: Köylerde Mektep Açalım" *Türkiye*, 11 (12 Temmuz 1326 [25 Temmuz 1910]): 2.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Kitabhanesi. *Pirinç Ziraatı ve Pirinç Kanunu*. İstanbul: Serviçen Matbaası, 1330/1914.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Kütüphanesi. *Tabi ve Sınai Çayırlar*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1335/1919.

Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Üstel, Füsun. *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Varlık, Bülent. *19. Yüzyılda Emperyalizmin Batı Anadolu'da Yayılması*. Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, 1976.

Weber Eugen. *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi 1870-1914*. Ankara: Heretik, 2017.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2006.

Yinilmez Akagündüz, Seval. *Ahlaklı Yurttaş*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 2017.

Öz: Bu araştırmanın amacı, II. Meşrutiyet yıllarında (1908-1918) köy ve köylüye yaklaşımda yaşanan farklılaşmayı belirgin bir örnekten hareketle açığa çıkartabilmektir. İttihatçılar, köylüye bilginin nasıl ulaştırılabileceğiyle de ilgilenmişlerdir. Köy mekteplerinin yaygınlaştırılması, köylüye yönelik risalelerin çıkartılması, köylünün çeşitli etkinliklerle bilinçlendirilmesi, köy ile öğretmen arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesi, köylülere yönelik dernekler kurulması dönem devlet adamlarının politikalarıdır. Bu devlet adamlarından bir tanesi olan Hüseyin Kazım [Kadri], köy mektepleri, ibtidailer, idadiler ve rüştiyeler için hazırladığı 1913 tarihli "Çiftçi Çocuğu" adlı eserle sürece katkı sağlamıştır. Köylünün anlayabileceği bir dille, resimler kullanılarak hazırlanan "Çiftçi Çocuğu" hakkındaki bu çalışma hem eserin niteliğini hem de bilgiyi köylüye yayabilme kaygısını belirginleştirmeyi amaçlamaktadır. Dönemin düşünsel niteliğine katkı sağlayabilmek için çalışmada yerli ve yabancı ziraat kitaplarına da başvurulmuştur. Tarama modeli ve doküman analizi kullanılarak gerçekleştirilen bu makalede söz konusu kitaptan, arşiv belgelerinden, zabıt ceridelerinden ve dönem dergilerinden yararlanılmıştır. Köy ve köylü meselesi ile ilgilenen dönemin devlet adamları, aydınları ve yazarları ileriki yıllarda Türkiye'de izlenecek olan köy ve tarım politikalarının teorik ve pratik hazırlayıcıları olmuşlardır.

Anahtar sözcükler: II. Meşrutiyet, Köy, Köylü, Ziraat Bilgisi, Eğitim.

Agricultural Books and Introduction of Peasants to Agricultural Knowledge in the Context of Hüseyin Kazım [Kadri]'s Book: *Farmer's Child*

Abstract: The present study aims to reveal the difference in the approach towards the village and peasantry in the context of the changing conditions of the Second Constitutional Era based on a specific example. The Party of Union and Progress transformed the village and peasantry between 1908 and 1918. Agrarian experts, intelligentsia and journalists published countless books, articles, and manuals. The question of how knowledge can be delivered to the peasantry had become one of the issues that the Unionist semphasized more compared to previous years. Increasing the number of rural schools, publishing booklets for the peasantry, raising awareness in peasantry through various activities, and strengthening the relationship between the village and the teacher were some of the issues emphasized by the era's statesmen. One of these statesmen, Hüseyin Kazım [Kadri], contributed to the process with his work titled *Çiftçi Çocuğu*. He published it in 1913. This studya nalyzed Hüseyin Kazıms' book. *Çiftçi Çocuğu* contained many pictures and language that peasantry can comprehend. This study emphasizes both the quality of the work and the concern to produce knowledge and spread it to villagers based on the quality of the work. The work mentioned above allows for the revelation of the intellectual nature of the era by shedding light on the approach towards the village and agriculture during the Second Constitutional Era. This article benefited from the survey model and document analysis methods; official records, agrarian books, and the journals of the era were also mentioned. Thanks to these documents, especially the necessity of spreading knowledge to villages and contents of the application phase of necessity were clarified. Undoubtedly, the statesmen, intelligentsia and writers of the Second Constitutional Era who were interested in the issue of the village and peasant paved the way for the rural and agricultural policies that were implemented in Turkey in the following years theoretically and practically.

Keywords: Second Constitutional Era, Village, Peasant, Agricultural Knowledge, Education.